

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

-ю (унлилардан кейин) 1 юкл. Таъкид, кучайтирув билдиради. *Шу ҳам иш бўлди-ю!* Ўзи кап-катта бола-ю, қилаётган ишини қара! ■ [Мозорни бузишайтганда] Ма-читнинг катта домлаларию райисполкомлару [райижроком раиси].. ўша ерда бўлишди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Буни қамаган минг-боши-ю, бу ҳезалак махсум мендам доман-гир. Н. Сафаров, Уйғониш.

2 бркт. боғл. Уюшиқ бўлақлар ва гап-ларни бир-бирига боғлаш, бириктириш учун хизмат қилади. *Кечаю кундуз ишладик.* ■ [Фуломжон] Мадрасада айтган гапларим учун қасос олаяпти, деб ўйлади-ю, минг-бошига бориб арз қилди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Дадаси уни четлаб ўтди-ю, уч қадамча нарига бориб, қўлидаги зонтигини очди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Унинг хаёлига янги фикр келди-ю, ҳозирча институтга боришдан воз кечди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

3 зидл. боғл. Зид маъноли эргаш гапларни боғлаш учун хизмат қилади. *Ўқийди-ю, мазмунига тушунмайди. Ишни бошлади-ю, битирмади.* ■ *Эшитади-ю, нима тўғрисида сўз бораётганини фаҳхламайди.* А. Умар, Мухтор. *Буни Убайдулла ака тўйдан кейин билди. Билди-ю, хуноб бўлмади.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

ЮАНЬ [хит.] Хитой Халқ Республикасининг асосий пул бирлиги.

ЮБИЛЕЙ [лат. jubilaеus < қад. яҳ. jobel – қўй шохи] Бирор шахснинг туғилган куни ёки бирор ташкилот, муассаса ва ш.к. нинг муайян йиллиги муносабати билан ўтказиладиган тантанали маросим. *Шоирнинг*

80 йиллик юбилеи. Университетнинг 50 йиллик юбилеи. Юбилей йили. ■ *Шу кунларда шахримизнинг улкан тўйи – шонли юбилейини муносиб нишонлашга катта тараддуд кўриляпти.* Газетадан. *Юбилей комиссиясининг раиси – бош инженер Умрзоқ минбарга чиқди.* С. Аҳмад, Поччажон.

ЮБИЛЯР Юбилейи нишонланаётган шахс, ташкилот, муассаса ва ш.к. *Нотиқ ўз сўзининг асосий қисмини юблярнинг илмий-ижодий фаолиятини чуқур таҳлил қилишга бағишлади.* «ЎТА». *Кўёш ўзининг сахий нурларини аямасдан юбляр республикамизга сочмоқда.* Газетадан.

ЮБКА [р. юбка < пол. jurа – аёллар кўйлаги < а. جِبَّة – ип газламадан қилинган кенг энгли кийим] Хотин-қизларнинг белдан пастки уст кийими, шунингдек, аёллар европача кўйлагининг белдан пастки қисми. *Шерсть юбка. Калта юбка.* ■ У[Фоти-ма] энгларига чиройли қизил кашталар тикилган украинча оқ шойи кофта, қора юбка кийган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Юбка ва белгача тушадиган свитердан иборат комплект кенг тарқалди.* Газетадан.

ЮБОРМОҚ 1 Нарса ёки кимсани бирор томонга ёки жойга йўлламоқ, жўнатмоқ. *Хат юбормоқ. Совға юбормоқ. Пул юбормоқ. Вакил юбормоқ. Беморни касалхонага юбормоқ.* ■ *Сиз, шаҳаншоҳ, ўша соати музаффарни тайин айлаб, биз қулларига хабар юборсалар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Шоҳ-рух.. вилояту улкаларга кўпроқ ўз ўғилларини юборди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Куймоқ, киритмоқ. *Врач беморнинг венасига дори юборди.*

3 кўм. фл. вэф. **-(и)б** шаклли етакчи феъл билан қўлланиб, ҳаракатнинг тугал, кучли тарзда, қўққисдан бажарилиши каби маъноларни билдиради. *Қизитиб юборди. Қичқириб юборди. Қўрқитиб юборди. Йиқитиб юборди. Унутиб юборди.*

Жаҳаннамга юбормоқ Нобуд қилмоқ, ўлдирмоқ. *-Пашиша талаптими, ҳозир ҳаммасини жаҳаннамга юборамиз, қорачам! — пашишаларни эзиб давом этди Жўра.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЮВИБ-ТАРАМОҚ Ювинтириб, тараб парвариш қилмоқ, шу жиҳатдан аҳволига қарамоқ. *Ота-она фарзандини туғилган кунидан эштиборан парваришлаб, ювиб-тараб, эркалаб-суйиб катта қилади.* Газетадан. *Қўшнилари савоб учун Малакнинг сочини боқиб, ювиб-тараб қўяди.* Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир.

ЮВИНДИ I Ювмоқ фл. ўзл. н., ўтг. зам., 3-ш. бирл. шакли. *Муздек сувга ювинди.*

ЮВИНДИ II I Қозон-товоқ, идишларни ювишдан чиққан, таом қолдиқлари аралаш сув. *Бора-бора Тўрткўзнинг увуллашлари аста-секин камайиб, ўзи эса ҳамма чиқариб берган ювиндиларни ичавериб, салда семириб кетди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Ювиндиларни сигир-бузоқларга беради.* Ойдин, Ҳикоялар.

2 кўча Худди ювинди каби, жуда сифатсиз суяқ овқат, сарқит. *Эшигида ювиндисига зор бўлган полвоннинг давлатини бир кўрсин, куйиб ўлсин!* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

3 Ювиш, ювинишлардан чиққан сув. *Паст-баланд қурилган хоналардан оққан ювинди сувлар пишиқ гиштлардан равоқсимон шаклда ясалган тазар [канализация қувири] орқали чуқур обрезага [кир ўрага] келиб қўйилган.* Газетадан.

ЮВИНДИХЎР Бировларнинг ювиндиси, сарқити эвазига хизматини қиладиган шахс. *Энди келиб-келиб бировнинг сарқитини ейдиган бўлиб қолдингми? Энди ювиндихўр бўлиб қолдингми?* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Ўртоқларинг сени, сен ювиндихўрни ҳамқишлоғимиз дегани ор қилишади!* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЮВИНМОҚ Бутун аъзоларини ёки маълум қисмини ювиб тозаламоқ. *Ваннада ювинмоқ. Душда ювинмоқ.* ■ *У ечиниб, энди ювинаётган эди, эшик тақиллади.* А. Қаҳҳор,

Қўшчинор чироқлари. *Фуломжон буларнинг ҳаммасини кўтариб, ҳовлига ювингани кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЮВМОҚ I Сув (баъзан спирт, керосин ва ш.к.) билан ишқаб тоза қилмоқ, кирини кетказмоқ. *Бетни ювмоқ. Қўлни совун билан ювмоқ. Идишларни ювмоқ. Ярани спирт билан ювмоқ. Узумни ювиб емоқ.* ■ *Тўртинчи косани олиб кириб кетгандан сўнг, Ҳаёт қозонни ювди-ю, қопқоғини ёпиб, кириб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Баҳор ариқ бўйига ўтириб, помидор, бодринг ва пиёз ювди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. [Эрали] *Отларни.. ювиб, тараб, эгарлаб, юанларди.* «Эрали ва Шерали».

Кир ювмоқ Кир бўлган кийим ҳамда дастурхон, сочиқ, чойшаб каби рўзғор буюмларини кир кетказувчи воситалар (совун ва ш.к.) билан сувда ишқаб тозаламоқ. [Ойимхон] *Очдан ўлмаслик учун эртадан кечгача кир ювиб, ҳақиқа бир коса кепак олиб, нон қилиб еган.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Оқизиб олиб кетмоқ, ўпириб ёки ўйиб кетмоқ. *Ёмғир девор сувоқларини ювиб кетди.* ■ *Сув нов остини ювиб кетяпти.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Аму оқар қирғоқни ювиб, Кунлар ўтар кунларни қувиб.* Файратий.

3 қ.х. Тупроқ шўрини кетказиш мақсадида далага сув қўймоқ; яхоб бермоқ. *Шўр ерларни қишда уч-тўрт марталаб ювдик.* ■ *Бу ерни текислашга ҳам, шўрини ювишга ҳам эҳтиёж йўқ.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 с.т. Эришилган ғалаба, муваффақият ёки бирор яхши нарсанинг қўлга киритилишини зиёфат билан нишонламоқ. *-Оғайнилари, энди.. кечирасизлар, — деди Сангин плашининг чўнтагидан яримта ароқ чиқариб, — бу келганларинг ҳисоб эмас, қвартирани алоҳида ювамиз.* А. Мухтор, Тугилиш. *Бобо амаким ҳам олтмиш йиллик тўйларини қилиб беришлари керак. Пенсияни ювмасалар бўлмайди.* И. Раҳим, Тақдир.

Ғуноҳини (ёки айбини, доғини ва ш.к.) ювмоқ Эзгу иш, яхшилик, ибратли хатти-ҳаракат ва ш.к. билан ўзини оқламоқ; ғуноҳидан холи бўладиган иш қилмоқ. *Маҳдумнинг бу сўзи юқоридаги ғуноҳини ювгандай бўлди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Гулнор энди тап тортмади. Соф номусига отилган қорани бутунлай ювиб ташлашга жазм қилди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Кир**

ювди қ. кирювди. Қўлни ювиб, қўлтиққа урмоқ (ёки **тиқмоқ**) Бирор кимса ёки нарсадан кўнгли совимоқ, ҳафсаласи пир бўлмоқ. *Офтоб ойим эридан ҳам қўлини ювиб, қўлтиғига урган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ЮВОШ 1 сфт. Шўхлик қилмайдиган, тинч ёки жим юрадиган; беозор. *Ювош бола. Ювош от.* ■ *Мусулмонқул.. қўй каби ювош Тошкент ҳокими Салимсоқбекни ўлдириб, ўрнига Азизбекдек зolimни белгилади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Дадам жуда ювош, ширинсўз чол эди. Ойбек, Танланган асарлар. Юрагингиз дарё-да, ойи! Ёки синфга нуқул ювош, ақлдиларини териб олганмисиз-а! Ҳ. Назир, Опахонимиз.*

2 рви. Беозор тарзда. *Зайнаб ювошгина кулиб, қизариб, чамадончасини кўча ўртасига қўйди. Ойбек, О.в. шабадалар. Қамчи жаҳлдан тушиб, Мавлон акага яхши шогирдлардек ювош боқди. Ҳ. Фулом, Машъал.*

ЮВОШЛАНМОҚ Ювош бўлиб қолмоқ, аччиғидан тушмоқ. *Бу от анча ювошланиб қолди.* ■ *-Чиқ, яқинроқ ўтир, гап кўп, — деди ювошланиб чол. Ойбек, Улуғ йўл.*

ЮВОШЛАШМОҚ айн. **ювошланмоқ.** *От ювошлашди.*

ЮВОШЛИК Ювош хислатга эгалик; беозорлик. *Озгин, лекин бақувват уста Замоннинг ювошлиги.. меҳнатсеварлиги солдатларга ёқарди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Унинг тўғрилиги, ювошлиги Норбувиннинг онасига ёқиб қолиб, ўз кизини «арзон-саровга» тўй қилиб берди. Ҳ. Шамс, Душман.*

ЮВУҚЛИ Ювилган, тозаланган, тоза. *Ювуқли идишлар. Ювуқли кир. Косалар ювуқлими?*

ЮВУҚСИЗ 1 Ювилмаган, кир, ифлос. *Ювуқсиз идиш. Ювуқсиз сочиқ. Қўли ювуқсиз бола.* ■ *Укишининг [Бобохоннинг] зарбидан кўрққан баъзи муллаваччалар.. бетлари ювуқсиз ҳолда дарсларини такрор қила бошлар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Ерўчоқ олдида даста-даста ювуқсиз лаганлар ётарди. С. Аҳмад, Пойқадам. -Кир-чири ювуқсиз қолмасин, вақти бемаҳал иссиқ томоқсиз қийналмасин, деб раҳим келганидан теккандим бунга, — деди Сабохон. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.*

2 кўчма Ҳаром-ҳаришни фарқ қилмайдиган; нопок. *Мана шунақа ювуқсизларнинг гапига ишониб, йўқ нарса учун билмасдан*

хафа бўлиб юрадим! Ҳамза, Тухматчилар жазоси.

ЮВҒУЧИ Мурдани ювиб кафанловчи шахс; ғассол, мурдашўй. *Наби ака Қодиржоннинг иягини малла бўз белбоғи билан боғлаб, ювғучи Салоҳиддинхўжа ва Мамажон гўрковнинг уйига қараб жўнади. А. Раҳмат, Ҳаёт лавҳалари.*

ЮГАН I От, эшак каби уй ҳайвонларини бошқариш учун улар бошига солинадиган, сувлиқ, тизгин ва қайиш тасмалардан ясалган абзал. *Ойқиз бўлса.. бир қўли билан юганни ушлаб, отни бошқарарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Отларни оғилга боғладилар, юганларининг сувлиқларини чиқариб, олдиларига кўк беда солдилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ЮГАН II Гули сариқ, баланд ўсадиган кўп йиллик ўт.

ЮГАНЛАМОҚ I От, эшак каби уй ҳайвонларининг бошига юган солмоқ, юган урмоқ. *Тойни юганламоқ.* ■ [Эрали] *Отларни ювиб, тараб, эгарлаб, юганларди.* «Эрали ва Шерали».

2 кўчма Ўз измига бўйсундирмоқ, бошқармоқ. *Асов дарёларни юганламоқ.* ■ *Яйдок бўз ҳам маданий, Биз уни юганладик. Ф. Фулом.*

ЮГАНЛИ Югани бор; юганланган. *Юганли от.* ■ *Ҳукмдорнинг бир чокари Ибн Синога зар ёқали тўн кийгизиб, кумуш юганли арабий отни кўндаланг қилди. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.*

ЮГУРГИЛАМОҚ с.т. Тез-тез югурмоқ, чопқилламоқ. *Йигитлар югургилаган боланинг орқасидан кичкина кўчага қайрилишди. Ойбек, Қуёш қораймас. Ёрмат билан Нормат югургилаб, суюнчига чиқиб кетишди. А. Мухтор, Чинор.*

ЮГУРДАК I Бировга хизмат қилиб турадиган шахс; хизматкор, малай. *У [Йўлчи] сўрамаса ҳам, чойхоначининг югурдаги чой қўйиб кетди. Ойбек, Танланган асарлар. Ибодилла, бой боласи бўлгани билан, отасининг югурдаги, холос. Ҳ. Фулом, Машъал.*

2 Ёрдамчи, дастёр. *Мана, ойим, сизга яна бир дастёр — югурдак топиб келдим. Ойдин, Ҳазил эмиш.*

3 эск. Бирор идоранинг хат-хабарларини тегишли кишиларга ёки муассасаларга ташувчи ходим; хат ташувчи. *Мадраимни сельсовет [қишлоқ кенгаши]нинг ўша вақт-*

даги раиси районга олиб бориб, ижроқўм югурдаги қилиб қўйди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 салб. Бировнинг буйруғини ёки топшириғини хушомадгўйлик билан бажарувчи; лаганбардор, малай. **Амалдорларнинг югурдаклари кўча-кўйларда одам ўлдиршига киришдилар.** С. Айний, Жаллодлар.

5 айн. югурик 2. Югурдак оёққа кавуш топилар. Мақол. ■ Гулшан дегани шаккорок, тили югурдак, ўзи зийрак-туйғун.. эди. Х. Шамс, Душман.

ЮГУРДАКЛИК Югурдак иши, вази-фаси. Йўлдаги азоб-уқубат, дастёрлик, югурдакликдан тинкаси қуриган Дўснат ака Кобулга етганда, қаттиқ касал бўлиб, тўсатдан вафот этди. Туйғун, Шоир ҳақида ҳақиқатлар. Кўчада қолган.. Бировнинг хизматида югурдаклик қилувчи болалар озмунча эмасди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЮГУРИК 1 Тез югурадиган, чопадиган; чопқир, чопагон. **Кепак еган от югурик бўлмас.** Мақол. ■ Чўлоқ одам учун хизматкорлик қийин, боёқиш Қамбар бу камчиликни билдирмаслик учун югура-югура югурик бўлиб қолганди. Ойбек, Танланган асарлар. -**Ҳаёт мисли бир югурик дарё, оқадди-кетади, сурган кайфу сафонгиз қолади, — кув кўзларини сузиб илжайди Эшонхон.** Ойбек, Улуғ йўл. **Икков миниб тулпор отти, Чопмоққа ҳаваси кетди, Кимнинг оти югурик, деб.** «Эрали ва Шерали».

2 Илдам, тез ҳаракат қиладиган; чаққон, тез (оёқ, қўл, тил ҳақида). **Югурик бармоқлар.** **Югурик оёқ.** **Қўл югуриги — ошга, Тил югуриги — бошга.** Мақол. ■ У [Абдишукур] болалик чоғида дадаси билан бирга янги шаҳарда резавор сотиб юргандаёқ, русчага тили югурик бўлиб қолган эди. Ойбек, Танланган асарлар.

Ақли югурик Бирор масалани тез тушунадиган, тез ҳал қила оладиган; фаҳмли. -**Не-не ақли югурик донишлар жон бермаган бу йўлни солгунча.. — деди бува.** Й. Шамшаров, Кўрк меъморлари.

ЮГУРИШ 1 **Югурмоқ** фл. ҳар. н. Сиз лоп деса, ола қоп олиб югуриш ўрнига, ана шунақа ифвогарларни тутиб беришларингиз керак. С. Аҳмад, Хукм.

2 срт. Йирик ва илдам қадам билан олға томон тез ҳаракат қилиш; чопиш. Қис-

қа масофага югуриш. **Узоқ масофага югуриш.** **Югуриш мусобақаси.**

3 с.т. Бирор ишни амалга ошириш ёки рўёбга чиқариш учун уриниш, югуриб-елиш, ҳаракат қилиш. **Шунча югуришлар бекорга кетди.** Унинг югуришларидан бирор натижа чиқмади.

ЮГУРМОҚ 1 Ирғишлаб, бирор йўналишда тез ҳаракат қилмоқ; чопмоқ. **Бор кучи билан югурмоқ.** **Бола югуриб, тепаликка чиқди.** ■ **Шу маҳал бир тўда бола чуғуралишиб, гузар томонга югуриб кетди.** М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Гулнор билан Унсин танчада ўтириб, бир-бирига меҳрибон эгачи-сингилдай сузлашаркан, болалардан бири югуриб келди.** Ойбек, Танланган асарлар.

2 срт. Югуриш билан шуғулланмоқ; югуришда қатнашмоқ. **Қаердадир музика янгерар, майдон четидаги йўлчаларда майкачан қизлар югуришарди.** Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 кўчма Бирор иш ёки мақсадни амалга ошириш учун ҳаракат қилмоқ; ҳаракатида бўлмоқ, уринмоқ. **Ўқшининг кетидан югурмоқ.** **Югурганники эмас, буюрганники.** Мақол. ■ **Раис Умурзоқ отага ўхшаш обрўли, тажрибакор пахтакорларни қўлга олиш ниятида озмунча югурмади.** Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 Бирор жой, томонга ошиғич, тез ҳаракатда бўлмоқ, йўл олмоқ. **Бугун Гавҳарнинг телеграммасини олиш билан вокзалга югурди.** Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Бу Отабекни Тошкентдан уйлантириб, бошини боғламасак, кун сайин унинг Марғилон югуришидан қутула олмасмиз.** А. Қодирий, Утган кунлар.

5 кўчма Тезлик билан ҳаракатланмоқ (сув, шамол кабиларнинг ҳаракати ҳақида). **Қишлоқ ўртасидан ўтадиган икки сой тошлардан тошларга урилиб, кўпириб, узоқ пахта далаларига қараб югуради.** Мирмуҳсин, Ҳамзаободда. **Мирзачўлнинг оч бағрига Югурганда Сирдарё Уйлаганми эди шундай Чаманлар яратишини.** Т. Тўла.

6 кўчма Пайдо бўлмоқ, намоён бўлмоқ, кўринмоқ (бирор хусусият, белги, холат ва ш.к. ҳақида). **Унинг юзига қон югурди.** ■ [Ибн Сино] **Назари сатрлар оралаб йўрғаларкан, ер остидан хазина топган кишидек, қўллари аста титрайди, юзига галати**

табассум югуради. М. Осим, Китобга ихлос. Малоҳат Каримованинг юзларига қизил югурди, юзидаги кулдиргичлар хуснига хусн қўшди, кўзлари чарақлаб кетди. Ойдин, Асл ёр. Энди ҳар икковининг ҳам юзига жиддият югурди. Ҳ. Шамс, Душман.

ЮГУРТИРМОҚ 1 Югурмоқ фл. орт. н. Бир оз шамоллаб юргани учун касалхонага одам югуртирди. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

2 Ҳаракатлантирмоқ, юритмоқ. Бир эрта уйғониб, калламга қўл югуртирсам, сочларим остида яра-чақа уч берибди. «Ёшлик». Пахтакорлар эгатларга сув югуртириб, жўякларни юмшатиб олдилар. «Ўзбекистон кўриқлари».

Ақл югуртирмоқ Ақлни ишлатмоқ. ..эшитганларингиздан кўпининг моҳиятига ақл югуртириб кўрмаган бўлишингиз мумкин. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Кўз югуртирмоқ** Қараб чиқмоқ, кўздан ўтказмоқ. У қуёшдан қўли билан кўзини тўсиб.. болаларга кўз югуртириб чиқди. С. Зуннунова, Янги директор. -Шоирман денг?! - қоровул қизиқсиниб, унга қайта бошдан кўз югуртирди. Н. Фозилов, Шонли авлод.

3 Сиртига бирор нарса бермоқ; юритмоқ; таъминламоқ. Узукка олтин суви югуртирмоқ. ■ Дўппининг олдин ипак югуртирилган гуллари ўрнида турли ипаклар билан тикилган мукамал гуллар пайдо бўлган сайин, у ўз ишидан завқланарди. К. Яшин, Ҳамза.

ЮГУРТМОҚ айн. югуртирмоқ. Тозилар югуртиб, тоққа чиқардим.. «Муродхон». Қози домла қўлларини ювиб туриб, дастурхонга кўз югуртди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Сартарош.. секин «бисмилло!» деганича, устарани Миркаримнинг бошидан чаққон югурта кетди. Ойбек, Болалик. Йўлчи атрофга кўз югуртиб, ошхонага кирди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЮГУР-ЮГУР Бирор оғир ва шошилиш ишни амалга ошириш вақтида юз берадиган оворагарчилик, ҳовлиқиб у ёқдан бу ёққа чопиш; чоп-чоп. Шунча югур-югурдан ҳеч қандай натижа чиқмади. ■ Кўчада югур-югур, шовқин, итлар вангиллаган, товуқлар қийқиллаб қочган. А. Қаҳҳор, Башорат.

ЮЗ I I Одам бошининг олд томони, олд томондан кўриниши; бет. Чузиқ юз. Қизил юз. Кулча юз. Юзини ювмоқ. ■ Бошқа-

лар бўлса, Ниёз қушбегининг сўздан кейин.. ҳожининг юзига тикилган эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қизғин бўғувчи ҳаво юзга уради. Ойбек, Танланган асарлар. Канизак.. дуррасининг учи билан юзини бекитиб, тескари ўгирилди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Инсон бетининг у ёки бу томони; ёноқ. Раъно супага оёқ солинтириб ўтириб олди. Кампир уни кўриб, аввал ўзини йўқотиб қўйди, кейин бўйнидан қучиб, у юздан, бу юздан ўтди. А. Қаҳҳор, Кўк конверт. Унинг юзларида, дудоқларида йигитнинг юрагини эритувчи бир табассум ёнади. Ойбек, Танланган асарлар. ..бу йигитнинг сурати.. унг юзидаги қора холи Шаҳзодага уйқу бермай қўйди. К. Яшин, Ҳамза.

3 Бирор нарсанинг устки томони, юзаси; сирт, сатҳ. Қир юзини лолалар қоплаган. Кўк юзини булут босди. Ойнинг юзида ҳам доғ бор. Мақол. ■ Мана, икки ойнинг ичида яйдоқ дала юзи ям-яшил ғўза ниҳоллари билан қопланди. Газетадан. Деразаларга урилган ёмғир парчалари ойна юзини ювиб.. пастга оқарди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ, ..унинг қор юзида жимирлаб ўйнаши кўзни қамаштирарди. Ҳ. Шамс, Душман.

4 Айрим нарсаларнинг у ёки бу томони, тарафи, қирғоғи. Кўчанинг икки юзида қатор уйлар. ■ -Дарёнинг бул юзида қолиб, ул юзидаги ёрига етолмай қақшаган бадбахт ошиқ шўри бошимда, - деди Фуломжон. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Мусулмонқул Чирчиқ бўйига келиб етганда, қушбеги бошлиқ Тошкент йигитлари ҳам сувнинг бериги юзида кутиб турган эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 Обрў, эътибор; юз-хоғир. Эр юзини ер очар, ер юзини эр очар. Мақол. ■ [Юсуфбек ҳожии:] Ҳар ҳолда хурматларини бажо келтир, Марғилон деган шаҳардан сенинг юзингни деб келадилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

6 Кесиш ёки чопиш асбобларининг тиғи. Пичоқнинг юзи. Болтанинг юзи. ■ Гўрков кетмон урса, ер нақ тошдай, кетмон юзини қайирибди. Ойбек, Танланган асарлар.

7 мат. Текислик ёки сиртнинг чизиқлар билан ўралган қисми; сатҳ. Доиранинг юзи. Учбурчак юзи.

Ер юзи 1) ернинг юзаси, сирти. Мама-тов билан Бобоёровлар бригадасида шудгор қилиш ўрнига фақат ер юзи тирмаланган,

холос. «Муштум»; 2) бутун олам; дунё, жаҳон. Тошкент ер юзининг турли жойларидаги биродарлашган шаҳарлар билан мустаҳкам дўстлик алоқаларини ўрнатган. Газетадан. **Ер юзини кўрмоқ** Дунёга келмоқ, пайдо бўлмоқ. - Бунинг ўз оти ўзи билан. *Етти ойда ер юзини кўрди. Еттивой бўлади-да, — дебдилар [бувим].* Э. Раймов, Ажаб қишлоқ. **Ёруғ юз билан** Ҳеч қандай камчилик ёки айбсиз ҳолда. *Баракали юк билан декадага отланиб, Яшин ёруғ юз билан хушнуд қадам ташлади. «Муштум».* **Юз амри ширин** Бет бетга тушиб турганда, юз-хотирга бориш, бирор иш, хатти-ҳаракатдан ўзини тийишни билдирувчи ибора. - *Тўғри, юз амри ширин-да! — Турсун ака жаҳл билан эшикни ёпиб чиқиб кетди. «Муштум».* **Юз бермоқ** Юзага келмоқ; бўлмоқ. *Бу шу қадар тез юз бердики, Ҳафиз ҳам, унинг ёнида турган одамлар ҳам йиқилганидагина кўриб қолишди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. Асосий қурилиш ишлари кенг қулоч оттирилган бўлса, нега бундай ҳол юз бериши мумкин?! «Ўзбекистон кўриқлари».* **Юз кўрар этн.** Никоҳнинг эртаси кунни кўрмана билан келин кўриш маросими. **Юз кўрсатмоқ** Пайдо бўлмоқ, кўринмоқ. *Хаял гирдобда чўмилиб ётар, Унда юз кўрсатар яшнаган сароб.* Р. Парфи, Кўзлар. **Юз очмоқ** Намоён бўлмоқ, ўзини кўрсатмоқ. *Янги бир китобни варақлагандай, Кунлар ўтади-ю, юз очар баҳор.* Ё. Мирзо. *Машина кўп юрмай, дўнгликдан ўтди-ю, тамомила булак манзара юз берди. «Ўзбекистон кўриқлари».* **Юз тутмоқ** Ўзи бирикиб келган сўз англатган нарса, ҳаракат, ҳолат сари йўналишни билдиради. *Инқирозга юз тутмоқ.* ■ *Гулханий феодализм тузумининг тушқунликка юз тутган бир даврида Қўқон хонлигида яшади ва ижод этди. «ЎТА».* Юракларни қаттиқ ўйнатган ҳовлиқиш дамлари ўтди, энди нафас ўнланишга қараб юз тутди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Юз ўғирмоқ** 1) *айн. юзини ўғирмоқ.* - *Менимча, уйланишдек нозик бир иш дунёда йўқдир, — деди Раҳмат ва Отабекка юз ўғирди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) алоқани узмоқ; кечмоқ. *Азар яна бир оғиз сўз айтсанг, мен сендан юз ўғираман!* Мирмуҳсин, Меъмор. *Қариндошларимиз ҳам дадамдан юз ўгиришган. Пияниста дейишади.* Э. Раймов, Ажаб қишлоқ. **Юзи ёруғ** Ишфаолият, хатти-ҳаракатида камчилиги ёки айби йўқ ҳолатли. *Хирмонимиз баракали бўл-*

са, давлатимиз, халқимиз олдида юзимиз ёруғ бўлади. Газетадан. *Эшитдим. Ҳайтовур, бечора қизнинг юзи ёруғ бўлди.* Н. Сафаров, Танланган асарлар. **Юзи йўқ** Орномуси, уяти йўқ; бетсиз. *Шу тобда Мирбадал кўзимга кўринармиди-я. Юзи йўқ экан!* Н. Сафаров, Танланган асарлар. **Юзи чидамаслик** Орияти йўл қўймаслик. *Ҳадеб ишдан жавоб сўраб келаверишга юзим чидамай қолди. «Муштум».* *Содиқжон бойвачча «уч таноб ер, каттакдек чорбоғ»ни анчадан бери кўз остига олиб юрар, лекин буни Пўлат отага айтишга юзи чидамай келарди.* К. Яшин, Ҳамза. **Юзи шувут қ. шувут.** *Энди юзи шувут, нима қилишини билмай ўтирибди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина. **Юзи қора** Айбдор, гуноҳкор ҳолатли. *..ўз жони ва икки боласини деб, икки лочинни тутиб берса, юзи қора бўлиб, эл ичида қандай бош кўтариб юради кейин.* К. Яшин, Ҳамза. **Юзи курсин** Нафрат, ҳазар ифодаловчи ибора. *Ёмоннинг юзи курсин.. Юзига айтмоқ* Шаҳсан ўзига очиқ, рўйирост айтмоқ. *У. мажлисларда кимнинг айби бўлса, шартта юзига айтаверарди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Ҳозир ўзлари бўлганда, юзларига айтар эдим.. Яхшиси, ҳалақит бермасинлар.* Н. Сафаров. **Юзига ёпиқ** Қулф ёки бошқа нарса билан маҳкамланмай беркитиб (ёпиб) қўйилган (эшик, дераза кабилар ҳақида). *Бурчакда, ердан икки ярим газлар юксакликда кун ботишга қаратиб қурилган иккита кўримсиз бир бетли эшиклар юзларига ёпиқ ҳолда эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Юзига ёпмоқ (ёки бекитмоқ)** Қулфламай ёки бошқа нарса билан маҳкам (очилмайдиган) қилмай беркитмоқ (ёпмоқ). *Ювош ғийқиллатмасликка ҳаракат қилиб, деразани юзига ёпиб қўйди.* Э. Раймов, Ажаб қишлоқ. *..тувоқни ёпиб, кўча эшикни юзига бекитдида, супага чиқиб, омонатгина ёнбошлади.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон. **Юзига оёқ қўймоқ (ёки тирамоқ) қ. оёқ.** **Юзига солмоқ** Таъна, миннат тарзида ўзича гапирмоқ. *Уни юзхотир қилмай, золимлигини дангал юзига солишди.* К. Яшин, Ҳамза. *Ваҳолонки, одамлар эсида сақлаб юраркан. Йиғиб юриб, юзингга соларкан.* И. Раҳим, Зангори кема капитани. **Юзига қарамаслик (ёки бормаслик)** Ўзгага бериш, сарфлаш ва ш.к. да аяб, ҳисоблашиб ўтирмаслик. *Барака топ, айланай, йигит деган шунақа мард бўлса.*

Беш сўм, ўн сўмнинг юзига қарамаса! О. Ёқубов, Тилла узук. Булар бир тийин, икки тийин, беш тийиннинг юзига қарамай, чойга, нонга.. ортиқча пул тўлаб кетар эдилар. Ф. Фулом, Шум бола. **Юзини ерга қаратмоқ** Юзи шувут ҳолга солмоқ, ор-номусдан хижолатли ҳолга туширмоқ. *Ватаннинг амри шу, бурчингни бажар, Охири юзимни ерга қаратма!* Файратий. *Ҳасан аканинг юзини ерга қаратадиган бўлдик.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Юзини кўрмоқ** Ўзи бирикиб келган сўз англаган нарса, жой ва ш.к. да пайдо бўлмоқ, кўринмоқ маъносини билдиради. *Дунё юзини кўрмоқ.* ■ *Лермонтовнинг рус драматургиясининг ажойиб дурдоналари ҳисобланган саҳна асарлари фақат бир неча ўн йилдан кейингина саҳна юзини кўрди.* Газетадан. **Юзини ўғирмоқ** 1) юзини бошқа томонга бурмоқ. -*Сизнинг олдингизда ечинайми? -Уялсангиз, мен юзимни ўгириб турай.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) *айн. юз ўғирмоқ.* *Авом улардан юзини ўғирган..* Мирмуҳсин, Меъмор. *Фақат кечагина юзини ўгириб олган бу ситамкор бахт Мадумар оиласига тўлиб-тошиб, кучоқ очиб келди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Қайси юз билан** Уялмай-нетмай, қандай қилиб. *Энди қайси юз билан халққа қараймиз? О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Ундоқ бўлса, бу ерга қайси юз билан келади? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

ЮЗ II снқ. сон I 100 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. *Юз қадам. Юз сўм. Юз дона қилам. Бундан юз йил илгари. Юз даражали термометр. Юздан бир қисм. Юзгача санамоқ. Мингни юзга бўлмоқ.* ■ *Жиян, ақлинг бўлса, кишининг бир тийинига хиёнат қилма. Тийин ҳам пул, юз.. сўм ҳам пул.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 с.т. Кўп, кўп марта. *Мард бир ўйлар, номард юз ўйлар.* Мақол. ■ *Адолат юз изтиробда тўлганган қалбини енгди-ю, бошини кўтарди.* С. Зуннунова, Гулхан. *Йўлчи ўз онасидан юз марта лаб зийтган гапларни Мирзакаримбой ҳикоя қила бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЮЗА I Бирор нарсанинг усти, устки қисми, юзи, бети; сирт, сатҳ. *Силлиқ юза. Сув юзаси.* ■ *Юзадан ярим метргача нам тупроқ, ярим метрдан кейин ботқоқ кўчади.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Кўшнилари-нинг баланд иморатлари ҳовли юзасига ан-*

даккина офтоб туширарди, холос. Мирмуҳсин, Умид.

2 Атрофи очик, яланг; баҳаво. *Ҳожиди уларнинг олдига — юзага чиққач, Офтоб ойим салом бериб, рўмоли билан томоқ остларини ўраб олди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. -*Мана шу ёқ бир оз юзага ўхшайди, — деб аравакаш от бошини кўчанинг ўнг тарафига бурди.* Ойдин, Фонарь тагида.

3 рвш. Ер юзасига яқин, чуқур эмас. *Қизилқумнинг айрим ерларида тупроқ жуда юза ковланар, кўпинча агрегатлар харсане тошларга дуч келиб, таққа тўхтаб қоларди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Кўпчилик майдонларимизда ер ости сувлари юза жойлашган.* Газетадан.

Юзага келмоқ 1) пайдо бўлмоқ, ҳосил бўлмоқ; яралмоқ. *Камишканада деворлари ганч сувоқ қилиб оқланган, қизил тунука томли бир бино юзага келди.* П. Турсун, Ўқитувчи; 2) *содир бўлмоқ, рўй бермоқ, келиб чиқмоқ.* *Орада зиддият юзага келди.* ■ *Автобус ичида одамлар зич, ҳаво дим.. нафасни бўғадиган вазият юзага келган эди.* Газетадан. **Юзага чиқмоқ** 1) сиртида пайдо бўлмоқ, сиртга чиқмоқ. *Уларнинг ҳам жасади қум орасида ётади-да, бир кунни шамол бўлиб, уларнинг ҳам суяклари юзага чиқиб қолади.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Ер остида ётмасдан Юзага чиқсин конлар.* Қ. Муҳаммадий; 2) пайдо бўлмоқ, вужудга келмоқ; маълум бўлмоқ. *Атом энергияси ядро ичида яшириниб ётади ва фақат ўша ядро ёрилгандагина юзага чиқади.* «Фан ва турмуш»; 3) *рўёбга чиқмоқ, амалга ошмоқ.* *Киши ҳақ бўлса, жонини ҳақиқат йўлида фидо қилса, унинг эзгу иши юзага чиқади.* Н. Сафаров, Олов излар. *..лекин, ука, ер олганимдан кейин ҳам ўша мўлжалларим юзага чиқмади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 4) *ўзига хос мавж билан маълум бўлмоқ, эътибор қозонмоқ; кўринмоқ.* *Албатта, ҳақ жойида қарор топади, биз яна юзага чиқамиз.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ЮЗАКИ Асосли ва жиддий бўлмаган, енгил-елпи. *Дастлабки юзаки таассурот остида ўйламасдан дағал гапирди чоғи.* А. Мухтор, Туғилиш. *Акс ҳолда, ўқувчининг билими юзаки бўлиб қолаверади.* Газетадан. *Қурилиш бошқармаси бу ишга юзаки қаратганини танқид қилди.* С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

ЮЗАКИЧИЛИК Масалага енгил-елпи қараш, жиддий эътибор билан иш тутмаслик. Баъзи қурилиш раҳбарлари планнинг бажарилишига берилиб кетиб, юзакчилик, қалбакичиликка йўл қўймоқдалар. «Муштум». Бу соҳада ҳамон юзакчилик, расмиятчилик давом этаётгани каби фактларга энди тоқат қилиб бўлмайди. Газетадан.

ЮЗАСИДАН кўм. Оидлик, сабаб каби муносабатларни ифодалайди; учун, ҳақида, бўйича. Одоб юзасидан. Давлатга жун сотиш юзасидан олинган мажбурият бажарилди. Муҳокама қилинган масала юзасидан қарор қабул қилинди. ■ Ҳовлисида ёки эшигига яқин очiqроқ ерда эҳтиёт юзасидан оғзи тор, ичи кенг бошпана қовланган. Шухрат, Шинелли йиллар. Ахир, хизмат юзасидан чақирди — борди. Бир пиёла чойга таклиф этди.. йўқ демади. С. Сиёев, Отлик аёл. Валихон ҳурмат юзасидан таъзим қилиб, унга ҳалиги қоғозни узатди. К. Яшин, Ҳамза.

ЮЗБОШИ тар. 1 Ўрта Осиё хонликларида (18-19-асрларда): юзта отлик аскарга кўмондонлик қилувчи ҳарбий бошлиқ. Сарбозларнинг юзбошилари катта ойлик олардилар. С. Айний, Эсдалиқлар.

2 Қишлоқ ёки маҳалла оқсоқоли. Миршаб ва юзбошилар фуқарога юқоридан қараб, дағал муомала қилар ва ўшқириб гапирардилар. М. Муҳаммаджонов. Турмуш уринишлари. [Ўғрилар] Юзбошини ғалати қилишибди: бир сандиқ тилласи бор экан, олиб чиқиб, олдига қўйишибди, «Еганингча егин, қолганини олиб кетамиз», дейишибди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЮЗКЎРДИ этн. Никоҳнинг эртаси кунни кўрмана билан келин кўриш, шунингдек, янги чақалоқни кўриш (кўрсатиш) маросими. Жасура туғилган йили, чақалоқ баҳона юзкўрди, яраш-яраш қилиб биринчи марта хотини билан қишлоққа борган эди. Э. Аъзам, Кечикаётган одам.

ЮЗЛАНМОҚ 1 Бирор кимса ёки нарсага юзини қаратмоқ, унга томон ўғирилмоқ, қарамоқ. *Нормурод Шомуродов қандайдир тараддуд билан меҳмонга юзланди.* О. Ёкубов, Диёнат. *Директор бир неча варақ қоғозни стол устига қўйиб, залга юзланди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон. *Ҳамма ўша томонга юзланди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Рўбарў (юзма-юз) бўлмоқ. *Бу лаҳза унинг кетидан келиб, ҳовлида турган Низомиддин билан Бадиа Зулфиқорга юзланишди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Бирор томонга қараб юрмоқ, йўл олмоқ. *Бундан икки ой илгари, йигирма беш ёшда [Тўғонбек] Ҳиротга юзланди.* Ойбек, Навоий. *Омади кетган немиснинг шашти қайтиб, шарқдан юз ўгириб, ғарбга томон юзланиб кетди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

4 Юз бермоқ, келиб чиқмоқ. *Мен учун шу кунларда сознинг овози эшитилса бас! Қўрқаманки, беҳудлик юзланмаса!..* С. Абдулла, Қувғунда.

ЮЗЛАШМОҚ Бир-бирига рўпара бўлмоқ, юзма-юз келмоқ, учрашмоқ. *Ҳомид узок ўйлаб турмади, юзидаги совуқ бир ўзгартиш ичиди: -Майли, башарти юзлашмоққа тўғри келганда ҳам, мен ҳозир, — деди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бўлмаса, ҳақиқат қилинг, Қодирбек Мансуровни чақиртиринг, мен билан юзлашсин.* М. Қориев, Ойдин кечалар.

ЮЗЛИ Аниқловчи орқали ифодаланган белгилари (тахлит, тусдаги) юзга эга. *Лўппи юзли. Қизил юзли.* ■ *Бу икки кишининг иккинчиси узун бўйли, қора чўтир юзли, чағир кўзли.. ўттиз беш ёшларда бўлган кўримсиз бир киши эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЮЗЛИК кам қўлл. Юзга тутиладиган нарса (рўмол, тўр ва ш.к.). *Келиннинг юзлик рўмоллари хотинлар ўртасида талаш бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЮЗМА-ЮЗ рвш. Қарама-қарши, рўбарў, бетма-бет; тўқнаш. *Юзма-юз ўтирмоқ. Юзма-юз келмоқ. Юзма-юз қилмоқ.* ■ *Унга юзма-юз келиб, бундай кўрс, бундай терс гапларни ҳеч вақт айтган эмас эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Улар столнинг икки томонида бир-бирларига юзма-юз бўлиб ўтирдилар.* Х. Тўхтабоев, Шонли авлод.

2 Бевосита алоқада, дуч ҳолатда; бақамти. *Меъмор билан юзма-юз гаплашмай туриб, бундай қарорга келиб бўлмайди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *..асосий эътибор биринчи марта таржима билан юзма-юз келаётган олий мактаб талабаларига сўз санъатининг бу соҳасига оид зарур билим беришга қаратилди.* Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш. *Шабон Очилова келинчақлигидан яй-*

ловда. *Танги, ўжар табиат билан юзма-юз яшайди.* «Саодат».

ЮЗМОҚ шв. Сузмоқ, *Дарёда юзган қайиқми..* Пўлкан шоир.

ЮЗПАНА: юзпана қилмоқ Бирор нарса билан юзини беркитмоқ, пана қилмоқ. *Рўмоли билан юзпана қилиб, Гулнора келади.* Н. Сафаров, Шарқ тонги.

ЮЗСИЗ Раъй-андишани билмайдиган, ор-номуссиз, уятсиз. *Юзсиз одам. Ўзи юзсиз — сўзи тузсиз.* Мақол. ■ *Эрим, деб туққан онангдан кечасанми, юзсиз?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Юзсиз калиш Одатда этик ёки ботинка билан кийиладиган юзи қисқа калиш.

ЮЗСИЗЛИК Юзсизга хос иш, хатти-ҳаракат. *Юзсизлик қилмоқ.* ■ *Шербек йиғитнинг юзсизлигидан нафратланди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Моҳира ойим бу юзсизликдан ер ёрилса, ерга киргундек бўладир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЮЗТА 1 Юз дона, юз нафар. *Юзта дафтар. Юзта одам.*

2 с.т. Юз грамм (ичкилик ҳақида). *Қани, юр, юзта-юзта отамиз, опангнинг ҳурмати..* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЮЗТАЛИК 1 Юз донадан иборат. *Юзталик папирос.*

2 Қиймати юз сўмга тенг, юз сўмлик (пул, облигация ҳақида). *Тўртта юзталик.* ■ *..мен мактабнинг юзини эмас, «юзталик» ларни кўриб турибман.* «Муштум».

ЮЗТУБАН Юзини пастга қаратиб. *..секин эшикни очиб, хужрага қаради, юзтубан ётган Ҳамзанинг бошига борди.* К. Яшин, Ҳамза. *Шарт қўймоқчи, юзтубан тиз чўқтирмоқчи.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

Юзтубан кетмоқ 1) юз ўгириб йўналмоқ. *..томон (қараб) кетмоқ.* *Амирзодалар хунхорликлар, бемаъни ишлар қилиб қўйиб, салтанат таназзулга юзтубан кетаётганида, бу айбни бошқа бир одамга тўнкаб, «фарзин» айирбошлашадилар..* Мирмуҳсин, Меъмор; 2) тубанликка (пасткашлик, разилликка) юз тутмоқ. *..истиқболлари учун курашаётган халқларнинг умумий ишига қўшаётган жуда катта ҳиссамизни чиппақка чиқаришга уринар эканлар, бу уларнинг юзтубан кетганликларини кўрсатади.* Газетадан.

ЮЗ-ХОТИР Андиша, риоя. *-Сўзга чиққандан кейин ҳеч кимни юз-хотир қилмай, дадил танқид қилавериш, камчиликларни*

очиб ташлаш керак, — деди Хўжаев. А. Муҳиддин, Юзга айтганнинг заҳри йуқ. *Эрнинг юз-хотирини қилмайдиган хотин пирига ҳам дўст бўлмайди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЮЗХОТИРЧИЛИК Ҳурмат, андиша юзасидан иш тутиш. *Юзхотирчилик, келишувчиликни безгақдан ҳам ёмон кўраман.* «Муштум».

ЮК 1 Бир ердан иккинчи ерга кўтариб, ташиб борилиши лозим бўлган оғирлик. *Оғир юк. Қўл юки. Юк ортмоқ. Юкни туширмоқ. Юки оғир эшак илдам юради.* Мақол. ■ *Тешабой араваларга юк ортаётган қаролларга меҳмонхона айвонидан қараб турган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бой шаҳарга бир оз юк туширган эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Кишини уринтириб қўядиган, ташвишга соладиган ортиқча нарса; ташвиш, дахмаза. *-Бахтим курсин — узоққа чўзилмади, қайтага укам, синглим менга юк бўлиб тушди: ҳар иккаласини боқишим керак, — деди Гулсара.* М. Жўра, Изтироб. *Моҳидилнинг.. бошида ғалати ўйлар, фикрлар тўлқин ура бошлади.. Борди-ю, тузал-маса-чи? Бу ердагиларга оғир юк бўлиб қолмасмикан тағин?* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

3 с.т. Қориндаги бола; ҳомила. *Эрталаб доду фарёд билан юкимдан бўшадим [деди Ҳожиди хола].* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ҳиқичоқ хола алланима бало қилиб, болани туширди-ю, онанинг бошига етди. Маъсума юкидан озод бўлгач, оёғини судраб, аранг уйига етиб келди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

4 Диний эътиқодга кўра, азиз-авлиёларни ранжитиш туфайли юз берадиган касаллик. *-Агарда! — деди кўз ёши қилиб Холжон хола, — азизлар юки босса ё ажинлар чалиб кетса, гуноҳим сизнинг бўйингизда.* Файратий, Довдирас. *Нимжон бўлиб қолган бола қаттиқ иситмалаб, ёмон аҳволга тушгач, бола шайтонлабди, унга юк тушибди, «домлага ўқит», деб қўйишмайди..* Газетадан.

Юки ерда қолмайди Иши битмай қолмайди. *Сизнинг қанотингиз остида бўлсам, юким ерда қолмайди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Кўпчилик бор жойда юкингиз ерда қолмайди.* Ж. Шарипов, Саодат.

ЮККАШ 1 айн. **юкчи 1.** Юккаш бўлиб ишламоқ.

2 айн. юкчи 2. Юккаш автомобиль. Юккаш кема.

ЮКЛАМА тлш. Мустақил бўлак ёки гапга турли кўшимча маъно бериш, шунингдек, турли грамматик муносабатларни ифодалаш учун хизмат қиладиган ёрдамчи сўз ёки кўшимча, мас. *наҳотки, холос, -чи, -ми.*

ЮКЛАМОҚ 1 Юк ортмоқ. *Машинага ғишт юкламоқ. Эшакка ўтин юкламоқ. ■ Шу ерда аравага шох юклаётган Абдусамад қори дарров йўрғалаб чиқиб, жувонни гапга солди. А. Қахҳор, Кўшчинор чироқлари.*

2 кўчма Вазифа ёки иш топширма, зиммасига кўймоқ; ортмоқ. *Ўз ишини бировга юклаб қўйди. ■ Ҳамма ишни ўринбосаримга юклаб қўйдим. «Муштум». Ойнисага янги цех мудирлигини юклаб тўғри қилганига қаноат ҳосил қилди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.*

ЮКЛИ 1 Юк ортилган, юки бор. *Юкли машина. ■ Ун икки қопқадан ўн икки йўлга Жўнаб кетар экан юкли карвонлар. М. Шайхзода. Тешабой юкли аравалар ёнида қўл қовуштириб турган қаролларга қичқирди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 с.т. Ҳомиладор, ҳомиласи бор. *Юкли хотин. ■ Пулимиз йўқлиги етмай, саргардон сарғайганимиз етмай, бунинг устига юкли бўлиб қолганим иккимизни қайғудан қайғуга отарди, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ЮКСАК кт. **1** Баланд, юқори. *Юксак бино. ■ Сенинг режанг билан юксак тоғларнинг Ушатдик, кўзғатдик зўр бардошини. Файратий. Фақат юқори синф шогирдларидан бир нечаси адиб, юксак пальма дарахтлари остида нималардир тўғрисида жимгина, лекин жиддий суҳбатлашмоқда эдилар. Ойбек, Нур қидириб.*

2 кўчма Юқори даражадаги, олий. *Юксак унвон. Юксак мартаба. Юксак малакали мутахассислар. Юксак ҳурмат. ■ Бу юксак инсонийлик барқарор экан, бизни ҳеч қандай душман енголмайди. Р. Файзий, Сен етим эмасан.*

ЮКСАКЛИК 1 Юксак ҳолат. *Уйнинг юксаклиги. ■ Бурчақда, ердан икки ярим газлар юксакликда кун ботишга қаратиб қурилган иккита кўримсиз бир бетли эшик-*

лар юзларига ёпиқ ҳолда эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ер сатҳидан жуда юқоридаги бўшлиқ, баландлик; осмон. *Ой юксакликка кўтарилган, бепоён пахтазор кумуш нур ичида чайқалади. Х. Тўхтабоев, Фельетондан сўнг.*

ЮКСАЛИШ 1 Юксалмоқ фл. ҳар. н. *Хирмонимизнинг юксалишида илғор теримчиларнинг ҳиссаси катта. Газетадан.*

2 Тараққий этиш, ўсиш, юксак даражага эришиш. *Маданий юксалиш. ■ Юксалишимизнинг мезони ҳам, шароғбони ҳам шу биродарлигимиз, шу қардошлигимиз, шу улуғ дўстлигимиздир. Х. Ёлгоров, Ҳаёт тўлқинлари.*

ЮКСАЛМОҚ 1 Баланд кўтарила бормоқ, юқори томон ўрламоқ. *Ҳаммининг кўзи узоқдаги, осмонни ютмоқчидек қутуриб юксалган даҳшатли ёнғинда эди. Ойбек, Кўёш қораймас. Чўққиларга кетсам юксалиб, Пастда қолиб кетар адирлар. У. Кўчқоров.*

2 кўчма Ўсмоқ, ривожланмоқ; камолотга эришмоқ. *Маданиятимиз тобора юксалмоқда. ■ Асосий вазифалардан бири ёш ҳаваскор ёзувчиларнинг ижодий юксалишига ёрдам беришидир. Н. Сафаров, Оловли излар.*

ЮКУНМОҚ кам қўл. **1** Ўтиниб (бош эгиб, тиз чўкиб) мурожаат қилмоқ, илтижо қилмоқ, ёлвормоқ. *Уртага она тушиди. Кўзларидан ёшларини қўйиб, юкуниб, эрга ялинар, фақат инсоф, адолат тилар эди. Ойбек, Нур қидириб.*

2 Таъзим қилмоқ. *Шайхулислом юкуниб, қоғозни хон қўлидан олиб, унга кўз югуртирар экан, қолганлар ташвишга тушидилар. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий. Шаҳзодалар бориб, юкуниб, айри-айри кўришдилар ва подшоҳнинг узатлигини қўлини камоли эҳтиром билан ўпдилар. Ойбек, Навоий.*

ЮКЧИ 1 Юк ташиш, ортиш, тушириш билан шуғулланувчи ишчи. *Степан душман қўлига ўтиб кетган кичик бир пароходга юкчи бўлиб кирди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Ҳўжабеков куни билан елкасидан беш пудлик қоп тушмаган юкчидай, эшикнинг кесакисига суянди. С. Анорбоев, Оқсой.*

2 Юк ташишга мўлжалланган, юк ташийдиган. *Юкчи самолёт. Юкчи такси. ■ -Йўқ, бу эмас, — деб қўйди Акбар ака, узоқлашаётган кумуш рангли самолётни кузатар экан, — Халилжонники юкчи. С. Акбаров, Отанинг хаёллари.*

ЮЛДУЗ 1 Қизиган газ (плазма)лардан таркиб топган, табиатига кўра Куёшга ўхшайдиган, кечаси нур сочувчи нуқта бўлиб кўринадиган осмон жисми. *Ёруғ юлдуз. Хира юлдуз. Қутб юлдузи. Юлдузлар туркуми.* ■ *Оқшом чўкди Тошкент қўйнига, Милтиллашиб кўкларда юлдуз. Х. Салоҳ. Бу ерга қуёш оғди — салқин тушади, кечалари, тепамизда юлдуз тўла осмон. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.*

2 Бир неча ўткр учли геометрик шакл ҳамда шундай шаклга эга бўлган нарса. *Беш учли юлдуз. Юлдузнинг шаклини чизмоқ. Арчанинг тепасига юлдуз ўрнатмоқ.*

3 кўчма Машҳур бўлиб танилган, шуҳрат қозонган шахс ҳақида. *Кино юлдузлари.* ■ *Донғи кетган теримчи ва шуҳрат юлдузман, Лафзи ҳалол, юзи оқ Фарғонанинг қизиман. Уйғун. Йиғилганларни қизиқтирган нарса ўзбек адабиёти ва санъатининг юлдузлари, ўзбек жангчилари бўлди. Н. Сафаров, Оловли излар.*

4 Юлдуз (хотин-қизлар исми).

Юлдуз кўрмай жон берди Узоқ турмади, барҳам топди, йўқ бўлиб кетди, ғойиб бўлди. **Юлдуз санаб ётмоқ айн. тоқи санаб ётмоқ қ. тоқи.** **Юлдузи иссиқ айн. истараси иссиқ қ. истара.** У [Умид].. *рўпарасидаги юлдузи иссиқ қиздан асло кўз узмасди. Мирмуҳсин, Умид. Юлдузи (юлдузига) тўғри келди* Хараактери, феъли-атвори бир-бирига мос тушди; севишди. *-Мен жиддий сўраяпман, нега Исомиддинов билан юлдузларинг тўғри келмаяпти? Бирор сир борми? — деди Норбуви Каримовга. Ҳ. Шамс, Душман. Аброр билан Чиннихоннинг юлдузи юлдузига тўғри келиб қолгани ҳеч кимга сир эмас. П. Қодиров, Қалбадаги куёш. Юлдузни бенарвон урадиган (одам) қ. бенарвон.*

ЮЛДУЗЛИ 1 Юлдузлар кўриниб турган, юлдузи бор. *Юлдузли кеча. Юлдузли осмон.* ■ *Баландда, юлдузли кўкда, қаёққадир самолётлар учиб ўтди. Ойбек, Куёш қораймас.*

2 Юлдуз сурати солинган, юлдуз тамғали. *Беш юлдузли коньяк.*

ЮЛДУЗСИМОН Юлдуз шаклли, юлдузга ўхшаган, юлдузнамо. *Юлдузсимон шакл.*

ЮЛДУЗЧА 1 Юлдуз с. кичр. *Қизил юлдузча.* ■ *Яланғоч дарахтлар майда юлдузчалар билан ёнган қора, ажиб, чиройли кўлкалар ташлайди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 плгрф. Юлдузнамо босмаҳона белгиси. *Китобдаги изоҳлар юлдузчалар билан кўрсатилган.*

ЮЛДУЗШУНОС Юлдузлар ҳаракати ва уларнинг хусусиятларини текширувчи олим; мунажжим. *Бу фожиадан [Улуғбек ўлиmidан] Улуғбекнинг энг яқин шогирди, юлдузшунос Али Қушчи ҳам кечкурун.. оғоҳ бўлди. С. Нуров, Туман тарқалди.*

ЮЛИШМОҚ 1 Юлмоқ фл. бирг. н. *Болалар ёввойи ўтларни юлишди.*

2 Бир-бири билан уришмоқ, бир-бирини юлмоқ, юмдаламоқ (аёллар ҳақида). *Икки кундош уйни холи топиб, тағин юлишманглар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бу гапни фар ҳам кўтара олмас, тикка юлишар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

ЮЛМОҚ 1 Силтов билан тортиб узиб ёки суғуриб олмоқ. *Сочини юлмоқ. Товуқ патларини юлмоқ. Ортиқча ғўзаларни юлиб ташламоқ.* ■ *Ота.. семиз, бўяб қўйгандай қизил ўтни юлиб олди. С. Анорбоев, Оқсой. Ўз ёнида ғумай юлаётган Адолатнинг қўли қийилиб қонаганини кўрган Бегимхон хахоллаб кулиб юборди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ука — жигар, тош отай деса, жигарчилик, отмай деса, хон турипти; ниҳоят, тўнидан увада юлиб отибди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

2 Тирнаб жароҳатламоқ, тимдаламоқ. *Бировнинг бетини юлмоқ.* ■ *-У-у ҳаракат қилдим, тендим, урдим, юлдим, тирнадим — бўлмади, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Сочин ёйиб, бетин юлиб, йўлга кирди чаққон бўлиб. «Муродхон».*

3 кўчма Бирор шахс ёки халқ мулкидан ўмармоқ, юлқиб олмоқ. *Юлғич юлиб тўймайди. Мақол. [Бой:] Нонтекилик қилма! Шу соқолим билан ёлғон гапирманми? Юлсам, сендай гадодан юламанми? Ҳамза, Бой ила хизматчи. Амалдорлар эса турли йўллар билан камбағал халқнинг бор-будини юлиб олар эдилар. «ЎТА».*

4 кўчма Ажратиб олмоқ. *Афсуски, факт ва далиллар, кўпинча, умумий контекстан юлиб олиб таҳлил қилинади. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш. Ҳури ўз хаёлидан ўзи чўчиб, бошини ёстиқдан юлиб олди. Н. Фозилов, Дийдор.*

5 кўчма Бирор нарса ҳисобидан чегириб қолмоқ; тежамоқ. *Агар сизлар мана шу йўл билан бутун бир мавсумда ўн меҳнат куни-*

ни пилладан юлиб, пахтага бергани ёрдам қилсаларинг ҳам ҳарна. А. Қаҳҳор, Кампирлар сим қокди.

Гапини оғзидан юлмоқ Кимсани гапидан тўхтатмоқ. Одамнинг гапини оғзидан юлиб олманг, киши гапини айтиб бўлгунча сабр қилинг. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЮЛУҚ Юлиб ташланган, юлиб олинган, узилган. *Пати юлуқ хўроз.*

Думи юлуқ 1) думсиз. *Думи юлуқ товук;* 2) кўча калта дум; чўлтоқ. *-Эй, бебош бола, сочи калта, думи юлуқ бир сатангага уйланиб олибсан-у, онанг беҳабар, - деди Каромат.* Ш. Саъдулла, Икки билагузук; 3) тўлиқ бўлмаган, якунсиз, якунига етмаган. *..гапининг ё боши йўқ, ё бели майиб, ё думи юлуқ бўлиб қолади.* «ЎТА».

ЮЛҚИЛАМОҚ 1 Ҳадеб юлқимоқ, такрор-такрор юлқимоқ. *Камолитдин иягини тиззасига тираб, нарироқда карраklarнинг учини юлқилаб еяётган нортуюга, унинг гамгин кўзларига тикилади.* С. Нуоров, Сув қўшиғи. [Ҳури] *Телбаларча онасини юлқилай бошлади.* Н. Фозилов, Оқим.

2 айн. юлмоқ 3. *Торт-торт қилиб, тушум пуллардан юлқилаб, серхархаша жигилдонини тинчитиб юрган Эргашев.. шофёрларнинг мушугини пишт деёлгани ҳам йўқ.* «Муштум». *Комбинатдан юлқилаган моллари туфайли гарданига тушеан қарзлари бостибости бўлиб кетиши ҳеч гап эмас.* А. Муҳиддинов, Ҳада.

ЮЛҚИМОҚ 1 Тортқилаб узиб олмоқ, силтаб тортмоқ, юлиб ташламоқ, юлмоқ. *Муаллимимиз телпагимни юлқиб олиб, деразадан отиб юборди.* Т. Мурод, *От кишнаган оқшом. Бир маҳал аллақандай куч мени зарб билан юлқиб ўрнидан тургазди.* Э. Раимов, *Ажаб қишлоқ.*

2 айн. юлқиламоқ. *Юнг юлқимоқ.* ■ *Фуломжон бир сиқим пахтани қўлида юлқиб турар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Умар юзини энгил шабадага тутиб хаёл суради. Ел майин сочларини юлқиб ўйнайди.* «Ўзбекистон қўриқлари».

3 айн. юлмоқ 3. *Ҳар маош тарқатганда, ўқитувчилардан 5-6 сўмдан юлқиб қолиши ҳам ҳалва экан.* «Муштум». *..у сўнги уч-тўрт йилнинг ўзидагина ҳар кимлардан минг сўмлардан кўпроқ пулни юлқиган.* «Муштум».

ЮЛҒИЧ Шахс ёки жамоат мулкани (ҳақини) ўмариш, юлишга мойил, шундай

иш билан шуғулланувчи шахс. *Бундай сердабдаба тўйларни оддий меҳнат аҳллари эмас, балки айрим юлғичларгина қилишяпти.* Ю. Ражабий, *Тўйлар ҳақида ўйлар. Назорат бўш бўлган жойда юлғичларнинг пичоғи мойда, дейишади.* «Муштум».

ЮЛҒИЧЛИК Юлғичга хос иш, хатти-ҳаракат; юлиш иши, юлиш (қ. юлмоқ 3). *Юлғичлик кайфиятларига қарши кураш.* ■ *Унинг гаплари ва ҳаракатларида юлғичлик ниятининг асорати ҳам сезилмади.* Ф. Жўраев, *Обид Жалилов. Агар юлғичликни ташламангиз, халқ эътиборидан қолиб, шарманда бўласиз.* «Муштум».

ЮЛҒУН Гули майда, оқиш, майда баргли бута. *Узоқ-узоқларда. саксовул, туранғи, юлғун ва янтоқ кўзга ташланиб турардики, буларнинг ҳаммаси сахро қуёшининг сахий нурига чўмганди.* Ш. Рашидов, *Бўрондан кучли.*

ЮЛҒУНЗОР Юлғун кўп ўсадиган ер, майдон. *Арава тебраниб, гижирлаб, каттакичик қумтепалар, юлғунзорлар орасидан ўтиб, бепоён қўриққа чиқди.* А. Қаҳҳор, *Кўшчинор чироқлари.*

ЮМАЛАМОҚ 1 Айланиб, гилдираб кетмоқ; думаламоқ. *Гўла юмалаб кетди.* ■ *Бир чойшаб анор ҳар томонга юмалаб кетди, бир нечаси обрезага тушди.* А. Қаҳҳор, *Анор.* *Юсуфжон ҳазил қилиб, боланинг қўлидаги барабанини тушириб юборган эди, бола ҳам баландликдан барабан билан кетма-кет юмалаб кетди.* Т. Обидов, *Юсуфжон қизик.* *..йиқилганда то адирнинг этаиғача юмалаб кетишига кўзи етар эди.* А. Қаҳҳор, *Мастон.*

2 с.т. *Йиқилмоқ, қуламоқ.* *Бир ўқ билан душман отдан юмалади.* ■ *Жангчиларимиз узоқда дам юмалаб, дам туриб қочаётган фашистларни ўқ билан қулатиб.. югуришди.* *Ойбек, Қуёш қораймас. Ниҳоят, икковимиз бараварига пастга юмалаб тушидик.* М. Қориев, *Ойдин кечалар.*

3 с.т. *Ерга қулаган, чўзилган, ағнаган ҳолда бўлмоқ.* *Жангчиларнинг кўпи овқатланишни ҳам унутиб, қалин пичан устига юмалаб, ухлаб қолишди.* *Ойбек, Қуёш қораймас.* *Фуломжон ўз ерига қайтди.* *Гувоҳлар бири қорнини қучоқлаб, иккинчиси ерда беҳуш юмалаб ётарди.* М. Исмоилий, *Фарғона т. о.*

4 *Тўкилмоқ, оқмоқ (кўз ёши ҳақида).* *Аёлниг тош қотган кўзларини қайғу теш-*

ди. Юзларидан томчилар юмалади. Ойбек, Күёш қораймас.

5 поэт. Оғмоқ, ботишга яқинлашмоқ (күёш ҳақида). *Күёш юмалаб кетди футбол тўпидай, Лолаларга кўмилди уфқ қопқаси.* Ф. Фулом.

Бир юмалаб Ҳийла-найранг билан тез амалга оширилган тадбир ҳақида. *Кампир бир юмалаб илонга айланди.* «Эртақлар». ..*бир юмалаб яна ўша дўсти Отажоновнинг соясида ҳозирги ишлаб турган мактабига директор бўлиб тайинланди.* «Муштум».

ЮМАЛАНМОҚ айн. юмаламоқ. Соқолли солдат от остида қолди, униси отдан учиб, юмалаб кетди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Қизча ялт этиб қаради — унинг лўпи юзларидан томчилар юмаланарди. Ойбек, Күёш қораймас. *Қора Аҳмад ярим юмаланиб, остида қолган қўлини бўшатиб чиқарди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЮМАЛОҚ 1 Шар шаклига ўхшаш, шунга яқин шакли; думалоқ. *Юмалоқ ёнғоқ.* Юмалоқ қанд. *Юмалоқ тарвуз.* ■ *Ундан [эшикдан] ёш боланинг, сочлари типратикан игналаридай юмалоқ боши кўринди.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Юмалоқланган нарса; думалоқ нарса; шар. *Қор юмалоғи.* ■ [Болалар] *Қордан кичкина юмалоқ ясаб, думалатиб-думалатиб, ўз бўйларидан баланд, катта курра ясаганлар.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Доира, тўғарак шаклидаги. *Юмалоқ стол.* *Юмалоқ майдон.* ■ *Ойсулув.. шошиб бориб, токчадан юмалоқ ойнани олди.* С. Анорбоев, Оқсой.

4 Жуда семиз, бақалоқ, гирдиғум (одам ҳақида). *Йўлчи ўзидан бир неча қадам нарида хўмрайиб, ҳаммага разм солган шоп мўйлов, юмалоқ сариқ полиция бошлиғини кўриб қолди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Паст бўйли, япалоқ юзли, гўладек юмалоқ Бозоровнинг лапанглаб югуриши Норматнинг кўзига узоқдан гўё тўнғак думалагандек бўлиб кўринди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

5 Ўлчов билдирувчи (нумератив) сўз вазифасида; дона, пачка. *Бир юмалоқ печенье.* *Уч юмалоқ чой.* ■ *Бўлмаса, бир юмалоқ қанд билан бир пиёла чой олиб чиқинг.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Ҳаёт ерга қараб ўтирган эди, секин юзини кўтарди, кўзларидан икки юмалоқ гавҳар қулади.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Юмалоқ хат с.т. айн. имзосиз хат қ. имзосиз. *Юмалоқ хат ёзишни касб этган тухматчи ивгогарларнинг касби кармонкесар киссавулардан ҳам тубандир.* Р. Усмонов, Одобнома.

ЮМАЛОҚ-ЁСТИҚ: юмалоқ-ёстиқ қилмоқ *Тезде ва чалакам-чатти бажармоқ.* *Мана шу йўсунда Паркент қишлоғида уч кунда ўттиз пора қуръонни юмалоқ-ёстиқ қилиб туширдик.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. - *Кўриб турибсан-ку, сен билан тезроқ дийдор кўришай деб, командировкани чала-чулла, юмалоқ-ёстиқ қилиб қайтиб келдим, — деди Темир Роҳатга.* Б. Раҳмонов, Ўзи бошқа-ю, сўзи бошқа. *Бу мактабда ҳам иккита латифа айтиб, дарсни юмалоқ-ёстиқ қилади-ю, интернетга чопади.* «Муштум».

ЮМАЛОҚЛАМОҚ Юмалоқ қилмоқ, юмалоқ ҳолга олмақ. *Дастурхонни юмалоқламоқ.* ■ [Салима] *Қордан бир чангал олиб, шоша-пиша юмалоқлади.* М. Исмоилий, Бизнинг роман. *Хотин паранжи-чимматини юмалоқлаб, дераза олдида турган стол устига қўйди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ЮМАЛОҚЛИК Юмалоқ ҳолатга эгалик. *Ернинг юмалоқлиги.* *Соққанинг юмалоқлиги.*

ЮМАЛОҚ-ЯССИ айн. юмалоқ-ёстиқ. *Мен юкларимни шошиб-пишиб, юмалоқ-ясси ўраб, ҳамсафарларим, руслар билан қўл бериб хайрлашдим-да, вагондан тушдим.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

ЮМДАЛАМОҚ Чанг солиб тирнамоқ, тимдалаб юлмоқ. *Ширмонхон чорпоядан сакраб тушиб, Адолатни юмдалай кетди.* С. Зуннунова, Гулхан. *Баъзилар ҳамон юзларини юмдалаб дод солаётган аёлга тасалли беришарди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

ЮММА: юмма таламоқ Газаб билан ташланиб, ёпишиб жанжал қилмоқ. *Комила ҳар куни гузарга чиқиб, кўпчиликнинг ўртасида, «Ёш умримни хазон қилдинг!» деб уни юмма талар, гапга нўноқ Кўзибойнинг дилини сиёҳ қилишини қўймас эди.* С. Аҳмад, Чўл шамоллари. - *Анави Тожиҳон бор-ку, — дея кўпириб гапира бошлади Иқбол сатанг, — тақачининг қўшниси-чи, бирам юмма талаб берса бўладими.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ЮММА-ЮММА: юмма-юмма йиғламоқ айн. юм-юм йиғламоқ қ. юм-юм.

ЮММОҚ Кўзни, оғизни ва ш.к. ни қисиб, сиқиб беркитмоқ. *Ашула бошланганда, домлалар кўзларини юмиб, чайқала бошладилар.* Т. Обидов, Юсуфжон қизик. *Исмаат соқов оғзини юмганича «хувв» деб кулди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

Кўз очиб юмгунча Бир лаҳзада, бир зумда. *«Исфандиёр хон бўлибди!» деган сўзлар кўз очиб юмгунча шаҳарга тарқалди.* Ж. Шарипов, Хоразм. **Кўз юммаслик** Ухламаслик. *«Даҳшат!» — деди меҳмон, — туни билан кўзимни юмай чиқдим.* «Муштум». **Кўз юммоқ** 1) билиб туриб, ўзини билмасликка солмоқ; яширмоқ. *Яни ер очиб тўғрисида муттасил кекирдак чўзадиган ўртоқлар ҳақиқатдан кўз юммоқдалар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли; 2) кўчма оламдан ўтмоқ, қазо қилмоқ, ўлмоқ. *Кошки эди сўнг қўлингда, Эркаланиб берсам жон. Сўнги нигоҳ сенда қолса, Мен кўз юмсам беармон.* Зулфия. **Оғзингни юм** Оғзингни очма, гапирма, жим бўл. *Оғзингни юм, бўлмаса, кекирдагини узиб оламан.* М. Қориев, Ойдин кечалар.

ЮМОР [ингл. humour — хулқ, феъл-атвор, кайфият < лот. humor — намлик, ҳўллик] 1 Камчиликлар, айрим воқеа ва ҳодисаларни кулгили қилиб, ҳазиломуз тасвирлай билиш, уларни беғараз ҳажв қилиш. *Бутун ҳаракатлари юморга бой бўлган Наби Раҳимов яратган ҳар бир образ фавқуллодда ҳаётийлиги.. билан қалбларни мафтун этади.* Х. Тўхтабоев, Саҳнамиз юлдузи.

2 Шу йўсинда ёзилган адабий асар. *Сатира ва юмор. Муқимий юморлари.*

ЮМОРИСТ [ингл. humorist — юморчи] Юмористик асарлар ёзувчи адиб.

ЮМОРИСТИК Юморга асосланган; кулгили. *Юмористик ҳикоя.* ■ Масалда сатирик ва юмористик элементлар муҳим ўрин тутади. «ЎТА».

ЮМРОН айн. юмронқозик. *Бир юмрон ҳадеб ғўза уватидаги ковакдан тупроқ чиқариб ташлаяпти.* Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

ЮМРОНҚОЗИҚ Ер остидаги инларда яшаб, экинларга зарар келтирувчи, тийинлар оиласига мансуб кемирувчи сутэмизувчи ҳайвон. *Онда-сонда чўл сичқонлари, юмронқозиклар ўрмалаб, йўлни кесиб ўтиб қолади.* М. Мансуров, Ёмби.

ЮМУРТҚА шв. Тухум.

ЮМУШ (кўпроқ оддий сўзлашувга хос) 1 Иш, хизмат; меҳнат. *Оғир юмуш. Рўзгор юмушлари.* ■ *Қайната билан қайнананинг уйдаги юмушлари ҳар куни эрталабдан кечгача келинга ибратли ва инсофли хотин қандай бўлиши тўғрисида насиҳат қилиш эди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. *Елкага баҳор офтоби тегиб, деҳқоннинг юмуши кўпайиб қолган.* С. Маҳқамов, Катта рудла.

2 Вазифа, топшириқ. *Паст баҳо асло олма, Пок юзинга доғ солма. Уйинга берса юмуш, Лозимдир ёзиб қўйиш.* Қ. Муҳаммадий. *Оиланинг ҳар бир авзоси ўз иши, юмуши билан машғул.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Отабек меҳмонларни танчага ўтқазиб, фотиҳадан сўнг Ҳасаналидан сўради: - Баъзи юмушлар буюрсам.. [Ҳасанали:] Буюрингиз, ўғлим.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ЮМУШКОР кам қўлл. Меҳнаткаш; ишчан. *Юмушкор йигит.* ■ *Қаюм Йўлдошев.. ювош, юмишқоқ сўзланидан юмушкор, тўғри одамдек кўринган эди.* «Муштум».

ЮМУШЛИ Иш, юмуш билан машғул, иш билан банд, ишли. *Юмушли одам.*

ЮМУШСИЗ Ишсиз, иш қилмайдиган. *Юмушсиз одам. Бир кун ҳам юмушсиз туролмайман.*

ЮМУШЧИ с.т. Бирор иш билан шуғулланувчи, бирор вазифани бажарувчи; ишчи, хизматчи. *Ҳар ёқда питирлаб юрган юзларча юмушчилар, навкарлар уни жилла кўзга ташлатмас эди.* Ойбек, Навоӣ.

ЮМУҚ Очиқ эмас, юмилган (кўз, оғиз ҳақида); қисик. *Кўзи юмуқ киши.* ■ *-Не гап ўзи, жаноб? — сўради яна бир чўққи соқол, чўтир, бир кўзи юмуқ дўкандор, якка кўзини чақчайтиришга тиришиб.* Ойбек, Нур қидириб. *Кўрбошининг чап кўзи юмуқ, лекин унғ кўзида алақандай ёмон ўт ёниб турарди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ЮМШАЛМОҚ кам қўлл. айн. юмшамоқ. *..кескинлик юмшалиш ўрнига кучайиб кетмасмикин, деб кўрқаман.* Газетадан.

ЮМШАМОҚ 1 Юмшоқ ҳолга келмоқ, майинлашмоқ. *Мум юмшади. Азот билан ўғитланган ер юмшади.* ■ У [Йўлчи] бу ерга олдин сув бериб, ер юмшагандан сўнг ковалаш кераклигини англаса ҳам, вақтни йўқотмаслик.. учун метин жойни ковайди. Ойбек, Танланган асарлар. *Асфальт йўллар бўлса мумдек юмшаган.. Мирмуҳсин, Умид.*

2 *кўчма* Ҳовридан, газабдан тушмоқ; андиша, шафқат йўлига ўтмоқ; эримок. *Аразлаб турган Зиёдахон Шербекнинг гапица юмшаб:* -*Болаликдаги шўхлигингиз ҳалиям қолмабди, — деди. С. Анорбоев, Оқсой. Аммо яшовул бир қизнинг ялиниб-ёлворишидан юмшайдиган кишилардан эмас. С. Айний, Дохунда. Кампир неварасининг порлаб турган кўзларига тикилиб, бир оз юмшади. Ж. Абдуллахонов, Тўйга келинглр.*

3 *кўчма* Пасаймоқ, сусаймоқ, бўшашмоқ (совуқ, вазият ва ш.к. ҳақида). *Кескинлик анча юмшади. ■ Совуқ бир оз юмшаб тушган, кўёш очиқ ҳавода ҳаракат этмоқда эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Февралнинг ўрталарида ҳаво юмшаб, дала-тошни, тўқайларни босиб ётган қалин қор ёпиғи тешила бошлади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Сўзингиз тўғри, иним.. кумда ҳаво қизик бўлишига қарамай, нафас олиш қулай. Асаблар ҳам юмшаб, киши кайфияти кўтарилди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ЮМШАРМОҚ *айн. юмшамок.* У [Жон-фиғон] ўпқасини тутолмай, йиғлаб юборди, Малоҳат уни ҳеч қачон бу аҳволда кўрмаган бўлса керак, юмшарди. А. Қаҳҳор, Жон-фиғон.

ЮМШАТИШ 1 *Юмшатмоқ* фл. ҳар. н. Терини юмшатиш. ■ *Алиқул харидорларнинг бирига новвот солинган чой, бирига чилим таклиф этиб, кўнглини юмшатишга жуда моҳир эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Чол, чармни кўва билан асаби равишда дўқиллатиб уриб, савдогарни яна юмшатишга тиришди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 қ.х. Ерни юза ҳайдаш, чопиқ қилиш. *Ерни ҳайдаш олдидан юмшатиш. Ғўза туплари остини юмшатиш.*

Юмшатиш белгиси тлш. «ь» ҳарфининг номи.

ЮМШАТМОҚ 1 *Юмшамок* фл. орт. н. Терини юмшатмоқ. ■ *Баҳор нафаси ҳамма ёқни юмшатиб, алланечук бўшаштириб қўйган. П. Қодиров, Уч илдиз. [Ғофир:] Ахир, бу кўзлардан оққан жигар қонлари, бева-бечора, етим-есирларнинг оху зорлари кўнглингизни юмшатмайдими? Ҳамза, Бой ила хизматчи.*

2 қ.х. Чопиш, ҳайдаш йўли билан тупроқни юмшоқ, ғовак ҳолга келтирмоқ. *Ўзимга ажратилган ерни ҳам юмшатиб, ҳам экиб олдим. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла. Ишладинг,*

юмшатдинг ёмби тупроқни, Ўзини кўрсатди шу асл пардоз. Ғайратий.

ЮМШОҚ 1 *Қўл тегса ботадиган, осон эзиладиган; мулойим, майин. Юмшоқ ёстиқ. Юмшоқ пат. Юмшоқ хамир. ■ Уй тўрида, юмшоқ кўрна устида қарғашни кўйлакли бир хотин.. ётар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. У беихтиёр тўшакдай юмшоқ майсазорга ўтириб қолди. С. Анорбоев, Оқсой. Қор сувига тўйган ер хамирдек юмшоқ эди. С. Аҳмад, Уфқ. Нормат Адолатнинг юмшоқ қўли, нозик бармоқларини кафти билан силади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

2 *Осонликча турли шаклга кирадиган, ишлов берилиши осон, бўш. Юмшоқ ёғоч. Юмшоқ металл. Юмшоқ сим.*

3 *Чайналиши, ейилиши осон; майин, мулойим (овқат ҳақида). Юмшоқ шавла. ■ Мана, йигитча, юмшоқ нон ҳам олиб чиқдим. Ҳ. Фулом, Машғал. Шу йигит менга уч ҳафта қаради, бир бурда нон топса, юмшоқ жойини менга бериб боқди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

4 *кўчма* Бировга қаттиқ гапирмайдиган, дағаллик қилмайдиган; мулойим. *Мунаввар «ўта интеллигент», юмшоқ бир одамга дағаллик қилиб, озор берганига ўксинди. С. Анорбоев, Меҳр. Кампир кўпни кўрган, аччиқ-чучукни татиган, юмшоққина хотин эди. С. Аҳмад, Ота. Табиатан юмшоқ, кўнгличан одам, ёлғиз фарзандини уришишга тили бормасди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.*

Кўнгли юмшоқ ёки юмшоқ кўнгли Бировнинг гапига тез ишонадиган, тез кўнадиган; кўнгличан, раҳмдил. *Очил қанчалик тез ва кўнгли юмшоқ бўлса, Маҳкам шунчалик вазмин эди. П. Қодиров, Уч илдиз.*

5 *Ёқимли таъсирга эга; мулойим. Авжи қиш вақти бўлса ҳам, ерда сира қор йўқ, ҳаво худди баҳордай юмшоқ эди. С. Зуннунова, Янги директор. Ҳозир унинг ҳорғин юзидаги юмшоқ жилмайиш бирдан сўнди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. -Бирор соат ҳам ухлаганим йўқ, — деди-да, «сабабини ўзим ҳам билмайман», дегандек юмшоқ кулиб қўйди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

6 *Озор етказмайдиган; енгил. Юмшоқ жазо. ■ Қутурмай ҳам нима қилсин, чайқовчиликда айбланганларнинг устидан судлар шу қадар юмшоқ ҳукм чиқарадики, билмайсан киши: жазо бердим, насиҳат қилдим? А. Қаҳҳор, Оғайнилар.*

Юмшоқ супурги қ. супурги.

ЮМШОҚЛАНМОҚ с.т. Юмшамоқ.

ЮМШОҚЛИК Бўш, юмшоқ ҳолатга эгалик; мулойимлик. -Аяжон, — деди Адолат юмшоқлик билан, — клубдан сира қўрқманг.. У ерда эркак киши бўлмайди. С. Зуннунова, Гулхан. *Кларкнинг юзида ғайрирасмий вақтларда камдан-кам кўринадиган юмшоқлик бор эди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

ЮМ-ЮМ: юм-юм ёш Мўл-мўл, дувуллаб тўкилган ёш. Тўтихон мунғайиб ўтирар, оқшомлари ҳам кўзларига уйқу ўрнига юм-юм ёш келарди. Н. Аминов, Тилло табассумлар. *Гавҳарнинг кўзидан юм-юм ёш оқар.. йиғлаб юборишдан ўзини зўрга тутарди.* П. Қодиров, Уч илдиз. **ЮМ-ЮМ йиғламоқ** Мўл-мўл ёш тўкиб йиғламоқ. *Меҳриниса Ботирни бағрига босиб, юм-юм йиғлайверди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон. *Дадам келиб, ўзини каравотга отди, мени қучоқлаганича, юм-юм йиғлади.* Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

ЮНГ с.т. Жун. Туя юнги. *Юнг савамоқ. Юнг рўмол.* ■ *Юнглари қирқилиб, энгил бўлган қўй-қўзилар дикир-дикир сакрашади.* О. Кўчқорбеков, Чўпон Рўзи бахши. *Айиқдай бесўнақай, юнглари ҳурпайган оқ ит конверт тишлаб келди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЮНГЛИ Юнги бор, юнги ўсган. *Раъно томорқада думбаси селкилаган, жингалак юнгли кўзичасига майса юлиб бераётган эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чироқлар.

ЮНДИ с.т. Ювинди. *Заҳар солмоқ бўлса тотли ошингга, Мажақла, ҳаттоки бермагил юнди.* Файратий.

ЮНДИХҲҮР с.т. Ювиндихҳур. *Муштум-зўрнинг юндихҳури домла, имом.* Ф. Фулом.

ЮНКЕР [нем. Junker — йирик ер эгаси] 1 Феодал Пруссияда йирик ер эгаси, дворян; умуман, немис помещиги.

2 Чор Россиясида офицерлар тайёрлайдиган ҳарбий ўқув юртининг ўқувчиси. *Юнкерлар мактаби.*

3 19-асрнинг 60-йилларигача Россияда маълум муддат ҳарбий хизмат қилиб, имтиҳон топширгандан кейин офицер унвонини олиш ҳуқуқига эга бўлган дворян боласи.

ЮНОН айн. грек. *Қадимги юнон файласуфлари*

ЮПАНМОҚ 1 Йиғлашдан тўхтамоқ; овуномқ (гўдак ҳақида). *Болалик экан, янги кийим дарагини эшитиб, юпаниб қолдим.* И. Раҳим, Оловкор. *Бир ярим яшар чамасидаги бола гоҳ йиғлар, гоҳ юпаниб, онани эмарди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Таскин топмоқ; овуномқ. *Холмурод бу одамлар орасида бир оз юпанди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Уйланмай ёши ўтиб кетаётган ўғлининг гоҳи қизлар ҳақидаги гаплари Шарофат холага ҳамма вақт сирли бир қувонч бағишлар эди. Ҳозир ҳам шу фикр билан юпаниб.. ўз ишлари билан овора бўлди.* А. Мухтор, Чинор.

ЮПАНЧ 1 Юпантирувчи, овунтирувчи сезги, ҳис-туйғу; тасалли, таскин. *Бу товушлар, бу портлашлар унинг асабини негадир бузмади. Қайтага қандайдир ҳаловат, юпанч бераётганга ўхшарди.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Қозоқ халқи ўз мунг-зорини, қувончи билан юпанчини, орзу ва муддаосини ўлан билан ифодалаб келди.* Газетадан.

2 Юпантирувчи нарса, шахс; овуноқ. *Кундузи шу дарахт, кечаси парёстиқ унинг юпанчи.* С. Нуоров, Ёстиқ. *Кечалари юлдуз тўла осмонга тикилиб, тунни тонгга улаб, қушлар наъмасидан, сувлар шилдирашидан кўнгли алақандай юпанч изларди.* С. Аҳмад, Уфқ. У [Моҳидил] *онасини ниҳоятда севар, бир зумгина ажрашни истамас, юпанчи ҳам, қувончи ҳам — шу она.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ЮПАНЧИҚ айн. юпанч 2. *Бола — унинг бирдан-бир юпанчиғи.* ■ *Қани, дунё тор кўринганда, кўнглимни кўтарувчи юпанчиқларим?* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. -*Ёлғиз ўғлимнинг жуфти, ўғлим йўғида юпанчиғим бўлар, деб ўйловдим, — деди Нуқра опоқи Солия опага.* А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

ЮПАНЧЛИ Кишини юпатадиган, ову-тадиган; таскин ва осойишталик бағишлайдиган. *Сўйламади юпанчи сўзлар, Одатдаги дўстлар сингари; Аммо энгил тортиб нафасим, Назаримда, ғам кетди нари.* Зулфия.

ЮПАТГУЛИК Таскин бера оладиган; юпатадиган, овунтирадиган. *Онаси ҳам боласининг, бахти қора жигарғўшасининг кўзларида шу зору муштоқлик оловини кўрар, лекин уни юпатзулик.. сўз тополмагандан дилхун бўларди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЮПАТМОҚ I Йиғлашдан тўхтатмоқ; оувтмоқ. *Болани юпатмоқ.* ■ «Муз тор»-лардан чиқарди Бир алла сози — Ёш гўдакни юпатган Она овози. Ҳ. Олимжон.

2 Қайғу-аламини енгилатишга уринмоқ, таскин бермоқ. *Қудратни юпатиш учун деди: -Жон болам, бекорга диққат бўлаверма! Мана, кўни кетиб, ози қолибди-ку.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Мени ғалаба ва халқимизнинг бахти юпатади.* Уйғун. *Хуршид аясини юпатиб, кўнглини овлашга ҳарчанд уринса ҳам, оловдек ёниб турган она тафтидан тушмади.* Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа.

ЮПАТҚИЧ айн. юпанч. *Исмоил аканинг қўлида унинг кўнгли юпатқичи, бирдан-бир суюнчилиги.. найи бор эди.* Туйғун, Найчининг қалби.

ЮПИТЕР I [лот. Jupiter — қадимги Рим мифологиясида: олий маъбуд, бош худо] (Ю — катта) астр. Қуёш системасидаги энг катта, Қуёшдан узоқлиги бўйича бешинчи сайёра; Муштарий.

ЮПИТЕР II Кинога олиш маҳалида ишлатиладиган жуда кучли электр ёритувчи асбобларнинг умумий номи.

ЮПУН I Танани яхши иситмайдиган, юпқа, енгил-елпи (кийим ҳақида). *Юпун чопон.* ■ *Қиш совуқ ва лойгарчилик келди. Менинг устим юпун, кавушимнинг бир жағи йиртилган эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. [Камолнинг] Соқол-мўйлови ўсган, кийим-боши юпунгина. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. *Йўқчиликдан бўлса керак, ҳар қалай, Дўст ёшлигида юпун кийинарди..* М. Жўра, Изтироб.

2 Уст-боши хароб, камбағал; қашшоқ. *Кир, юпун одамлар ҳансираб, каловланиб, букилиб боришарди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Меҳнат аҳли юпун, ялангоч, Чапатиға бўлдилар муҳтож.* Ғайратий.

3 кўчма Қийинчиликда қолган; ночор, хароб. *Болалик, ғариб ва юпун кунлардан бери дўст бўлган Охунбобоевнинг ишончига лойиқ иш қилолдимми, кексайганимда беобрў, шарманда бўлиб қоламани?!* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Хароб, юпун, таланган қишлоқнинг изтироббахш манзараси гўё Полвоннинг кўксига ўз дардини қўярди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

ЮПҚА I Қалин эмас, кўндалангига ингичка; нозик. *Юпқа газлама. Юпқа тери.*

Юпқа қоғоз. Юпқа тунука. Юпқа шиша. ■ *У бир лаҳзада косани тушириб, юпқа пўстлоқ ичидан шираси томиб кетгудек бўлиб турган шафтолига қўл урди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Тўлават мўйлов юпқа лас чопон устидан қават-қават боғланган қийиқчаларга қўлини тиради.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Зич ёки қалин эмас, сийрак (туман, тутун, булут ва ш.к. ҳақида). *Дарё устини юпқа туман қоплаган.* ■ *Қор-ёмғирда бўкиб ётган ерлардан юпқагина буғ кўтарилди.* Ойдин, Ширинга мактуб. *Уфқдан кўтарилган қуёш чанг ва тутун орасидан юпқа булут босган тўлин ойдай кўринар эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

3 от Ҳамирни чалпақка ўхшатиб ёйиб, устига ёғда қовурилган қийма, сабзи солиб, қозонда пишириладиган таом; чўзма. *Юпқа пиширмоқ.* ■ *Ўқшда толиқиб қолмасин, деб доим сомсами, уч-тўртта юпқами пишириб қўяман.* Ойдин, Дўндиқдан ҳам ёш экан.

4 кўчма Фақирона; бой бўлмаган, оз миқдорда. *Мутриб дорифуруш отасидан қолган юпқагина мерос билан аранг тирикчилик ўтказарди.* С. Сиёев, Аваз.

ЮПҚА қ. соя. **Териси юпқа қ. тери.** **Юпқа томоқ** Нозик ва чиройли бўйинли қиз ёки жувон ҳақида.

ЮПҚАЛАНМОҚ айн. юпқалашмоқ.

ЮПҚАЛАШМОҚ Юпқа бўлиб қолмоқ; юпқа тортмоқ. [Унсиннинг] *Бошида эски, тўзиган қизил шол рўмол, энида пахтаси юпқа солинган ёки ювила-ювила юпқалашган калтагина қора лас камзул, этаклари ғижимланган, ранги айниган чит кўйлак.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЮПҚАРМОҚ кам қўлл. айн. юпқалашмоқ.

ЮРАК I анат. Одам ва ҳайвонлар кўк-рак қафаси ичида жойлашган, уларнинг қон айланиш системасидаги мускул қопчиққа ўхшаш марказий аъзо. *Соғлом юрак.* *Юракнинг уриши.* *Юрак касаллиги.* *Юрак клапани.* ■ *Юрак бир-бири билан тушашмайдиган икки қисмдан иборат бўлиб, бу қисмлар бир-биридан яхлит тўсиқ билан ажралган.* «Анатомия». *Юрак — зарур нарса.* *Юрак бақувват бўлса, иш ҳам унумли бўлади, киши чарчамайди.* Уйғун, Сўнгги пуншаймон. [Қумушнинг] *Ҳарорати кучли, юрак уриши фавақулда тез эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 *кўчма* Кишининг ҳис-сезгиси, руҳи, кечинмаларининг рамзий маркази, улар сақланадиган жой; қалб, дил. *Пахтазорда бўлиб унатган жанжал Ойқиз юрагида чуқур из қолдирди*. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Қисман у [Зебо] ҳақли эди. Зотан асрлар фожиаси ва қувончи бўлган муҳаббат жуда қадимий нарса бўлса ҳам, ҳар бир юракда мисли кўрилмаган ўзига хослик билан барқ уради*. Шухрат, Шинелли йиллар. *Хатолари, нуқсонлари кўп бўлса ҳам, юраги асл кўринади*. Уйғун, Навбахор. *Аҳмад ўртадаги адоватни унутиб, юрагини очди*. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Юрагидагини дангал тўкиб солаётган қизнинг ҳаққоний сўзлари Шерзод Қамбаровичга оғир ботарди*. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

3 *Қўрқмаслик*, жасорат ва ш.к. рамзи. *Оббо сиз-е, ҳали шу юрак билан юрибсизми.. «Муштум»*. Мен унинг *Ўтапбой қушбегига қилган муомаласини эшитиб, юрагингга балли, деган эдим*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Юраги ачимок (*ёки ачишмоқ*) Ачинмоқ, куйинмоқ. *Отабекни бу аҳволда кўриб, Кумушининг юраги ачиди*. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *..ўсиши мужмал, алақандай касалсимон ғўзаларни кўрар, юраги ачишар эди*. Ойбек, О. в. шабадалар. **Юраги бетламаслик** Журъат қилмаслик, ботина олмаслик. *Шундан-шунга чопиб келиб, мактаб директориغا учрагани юрагим бетламади*. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла. **Юраги ёрилмоқ** 1) ниҳоятда кўрқмоқ. *Унинг ваҳимасидан юрагим ёрилай деди*; 2) жуда диққат бўлмоқ. *..баъзи вақт, Йўлчивой, юрагим тарс ёрилгудай бўлади, дунё кўзимга қоронғи кўринади*. Ойбек, Танланган асарлар. **Юраги жиз этмоқ** Қалбида кескин ҳолда ёқимли ҳис-туйғу қўзғалмоқ, шундай ҳисни туймоқ. *Эрталаб бу сўзлар гашини келтирган эди, ҳозир ҳам юрагини жиз эттиролмади*. О. Ёқубов, Излайман. **Юраги жиғ этмоқ** 1) *айн. юраги жиз этмоқ*. *Шунда кўзлар кўзга тўқнашди, Фуломжоннинг юраги жиғ этиб кетди*. М. Исмоилий, Фаргона т. о.; 2) *айн. юраги шув этмоқ*. *..ҳар кунни саломга қирадиган бўлиб қолди. Ҳар қирганда, «сўйиб келмадимикан», деб юрагим жиғ этиб кетади*. А. Қаҳҳор, Асарлар. **Юраги зир этмоқ** Кўрқув, безовталик ҳиссини туймоқ. *Тантибойваччанинг юраги зир этиб кетди. Асабийланиб, ўзгарган товуш билан бобиллади.. Ойбек, Танланган асарлар. Юраги йўқ*

Кўрқоқ, юраксиз. **Юраги кенг қ. кенг**. *Юрагингиз мунча ҳам кенг бўлмаса, кўзингизга уйқу келмаганига ҳайронман*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Юраги куймоқ** 1) жуда ташна бўлмоқ. *Иссиқда узоқ йўл босиб, юрагим куйди*; 2) қаттиқ куйинмоқ. *Юраклари куйиб кетиб Темурхон, Во болам, деб майиб нордай йиғлайди. «Ҳасанхон»*. **Юраги орзиқмоқ қ. орзиқмоқ**. **Юраги орқасига тортмоқ** Қаттиқ чўчишдан кўрқув ҳолатига тушмоқ. *Сарой мулозимини кўргач, унинг юраги орқасига тортиб, эти сесканиб кетган эди*. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. **Юраги пўкилламоқ** Кўрқувда бўлмоқ; чўчимоқ. *Ҳар йили жийда гули вақтида, «Сой тошиб, йўл бекиладиган бўлди», деб юракларимиз пўкиллаб туради. «Муштум»*. *Юраги яна пўкиллади. «Тошкентнинг тўрт даҳаси» танийдиган давлатманд бу кишининг олдига қандай қиради?* Ойбек, Танланган асарлар. **Юраги сиқилмоқ** Диққат бўлмоқ, диққати ошмоқ. *..орадан бир ҳафта ўтар-ўтмас, Бухорода юраги сиқилиб, «ёлғизлик» азобини торта бошлади*. Мирмуҳсин. Меъмор. **Юраги така-пука бўлмоқ** Ваҳима, кўрқув, хавотир ҳолатида бўлмоқ; безовталанмоқ. *Шу капаларга яқинлашган сайин Сидиқжоннинг юраги така-пука бўла бошлади*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Юраги типирчиламоқ** Тезлашиш ҳаракатида, иштиёқда бўлмоқ. *Азиза юраги типирчилаб кийинди*. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Юраги тор** Арзимас нарсага сиқилаверадиган, тажанглиги тутадиган. *Анзираг хола ҳам юраги торгина бир кампир, бўлар-бўлмасга хархаша қиладиган*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Юраги тошмоқ** Ғам, ҳасрат, ҳаяжон ва ш.к. ичига сиғмай кетган ҳолат. *Баъзан юраги тошиб, бутун дардини Унсинга очишни истади.. Ойбек, Танланган асарлар. Юраги тутдай тўкилмоқ* Интизорликда изтироб чекмоқ, дили бясаранжом бўлмоқ. *Худди биров: «Э, ўл-а, шунақа-да, чиройли йигитни кўрсанг, юрагинг тутдай тўкилади» — деб таъна қилаётгандай қизарди*. А. Қаҳҳор, Сароб. **Юраги увушмоқ** Маъжус, эзгин ҳолатни туймоқ. *Мана шуни ўйласам, алақандай бўлиб кетаман, юрагим увушади*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Юраги чиқмоқ** 1) ниҳоятда кўрқмоқ; эси чиқмоқ. *-От опқочди, — деди*

Бадиа. -*Юрагимиз чиқиб кетди-ку!* Мирмуҳсин, Меъмор; 2) ниҳоятда тўлқинланмоқ. *Бу хабарни эшитиб, хурсандликдан юраги чиқиб кетди. Юраги чопмоқ* Ишонч билан ботинмоқ. *Аммо адреси тайинсиз бу келинга ҳам юрак чопмай турибди.* «Муштум». **Юраги шув этмоқ** (ёки **шиғ этмоқ**, **шувулламоқ**, **шиғилламоқ**) Чўчиш, қўрқув ҳис этмоқ. *Баширжоннинг юраги шув этиб, кайфи учди.* Н. Аминов, Суварак. *Бир одамнинг тўнқарилиб ётганини кўрди. Юраги шиғ этиб, орқасига тортиб кетди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Саодатхоннинг юраги шувуллаб кетди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Биров Қумриниса, деса кампирнинг юраги шиғиллаб кетади.* Мирмуҳсин, Бир хумча тилла. **Юраги ўйнамоқ** 1) юраги тез ва кучли урмоқ. *Отини қутидорнинг йўлагига етаклар экан, негадир юраги ўйнаб кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) кўчма ваҳима босмоқ, қўрқмоқ, ҳовлиқмоқ. *Шу савол бошига келганда, кўзига тўсатдан Канизал кўриниб, Сидиқжоннинг юраги ўйнаб кетди: Борди-ю шу бўлса-чи.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ваҳима қилаверманглар, юрагим ўйнаб кетяпти.* Мирмуҳсин, Меъмор. **Юраги қинидан чиқмоқ** Ниҳоятда ҳаяжонли, талвасали ҳолатга тушмоқ. *..Марғилон дарвозасидан кириши билан унинг ҳоли ўзгара бошлар, юраги қинидан чиқар даражада.. эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Юраги қон Жуда** диққат, хуноб ҳолатли. *Эртадан бери тўппи, қийиқча, жияк тика бериб, юраги қон бўлган қизлар..* Ойдин, Ҳикоялар. **Юрагига сиғмаслик** Маъқул келмаслик, ёқмаслик. *Юрагимга сиғмайди, сиғмайди юрагимга ҳеч нарса!* А. Қаҳҳор, Асрор бобо. **Юрагига қўл солмоқ** Синаш, билиш мақсадида бир гапсўз айтмоқ. *Бир куни у шу артелдаги Масъуда деган қизнинг юрагига қўл солиб кўрди.* «Муштум». **Юрагига кири йўқ** Бировга ёмонликни раво кўрмайдиган, дили пок, дали-ғули. **Юрагини бўшатмоқ** Бор дардини тўкиб солмоқ. *Урмонжон кўп ҳам тўлиботишиб юрган экан, юрагини роса бўшатди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Юрагини ёрмоқ** 1) бировни қаттиқ қўрқитмоқ, чўчитмоқ. *Чернецов жангчилар олдидан узоқлашгач, Эмин Норматга: -Нега юрагимни ёрган эдингиз, комиссар индамади-ку, — деди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат; 2) *айн. юрагини очмоқ. Юрагини очмоқ* Дилидагини маълум

қилмоқ, айтмоқ. *Албатта, у ўз юрагини ҳеч кимга оча олмаган. Дардини ўз ичига ютган.* Ойбек, Танланган асарлар. *Асқар полвон ҳам юрагини очди — ёлғизгина қизчасини соғинганини.. сўзлади.* Ойбек, Кўёш қораймас. **Юрагини тирнамоқ** Безовта ҳолатга солмоқ. *Ўзини қаёққа қўйишини билмай, юрагини тирнаган кечинмалари.. билан ҳовлида кезди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Юрагини чангалламоқ** Бирор нарса ҳақида ўта ташвишланмоқ, қўрқмоқ. *Ҳаёт қозонни ювди-ю, қопқоғини ёпиб, кириб кетди. Энди бўш саҳну, унинг этагида юрагини чангаллаб ўтирган Фуломжонгина қолди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Юрагини эзмоқ** Рухий азоб бермоқ. *Кумушнинг бу ҳоли бечора онанинг юрагини эзар, юз хил васвасаларга солар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Юрагини ҳовучлаб** Қўрқа-писа, безиллаган ҳолатда. *Доим ойим бечора юракларини ҳовучлаб ўтирардилар.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Юрак олдирмоқ** Қўрқиб, чўчиб қолмоқ. *Бир дўққа шунчалик юрак олдирибсиз, яшанг-е, раис ака!* С. Анорбоев, Оқсой. **Юрак тегиши** Юрак фаолиятининг тезлашиш ёки заифлашиш ҳолати. *Жаннат опа эшикни очиб, уйга кирганда, у оҳистагина замбил остидан чиқди, унинг юрак тегиши ҳали ҳам шиддатли эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Юрак ютиб** Тап тортмай, қўрқмай. *Наҳот сиз.. бу ишга бош қўшиб, юрак ютиб, менинг остонамга келсангиз?* К. Яшин, Ҳамза. **Юрак ўйноғи** Юракнинг безовта бўлиши. *Бир куни уйда ётиб, яхши уйқуси келмай, юрак ўйноғиси қўзиб чиққан экан.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Эъвозхоннинг юрак ўйноғи ҳадеганда босила бермади.* Ҳ. Фулом, Машъал.

4 кўчма Бирор нарсанинг асоси, маркази. *Ахир Пекин шаҳри янги халқ Хитойининг.. қудратли ва улкан мамлакатнинг юраги-ку.* Т. Жўраев, Улуғ Хитойда. *Ҳа, улар Тошкент темир йўл устахонаси Туркистонда қўзғолоннинг юраги эканини тушундилар.* Н. Сафаров, Шарқ тонги.

5 с.т. Қорин, ошқозон. *Унинг юраги гижимлаб оғрияпти.*

Юрак буруқ айн. юракбуруғ. Соғлиқни сақлаш бўлиmidан чўпонлар ўртасида юрак буруққа қарши профилактика ўтказиш тўғрисида кўрсатма бор. С. Анорбоев, Оқсой. **Юрак оғриғи с.т.** 1) ич бузилиши, қорин оғриғи; 2) кўчма қатъиятсиз, мужмал.

ЮРАКБУРУҒ с.т. айн. ичбуруғ. - Қимор-боз билан олти йил умр қилдим. Уч бола кўрдик, лекин биттаси ҳам турмади. Бирини қизамиқ, бирини кўкйўтал, кичигини юракбуруғ олиб кетди, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЮРАКДОШ поэт. Фикр-ёди, ўйи, мақсади бир хил бўлган; ҳамнафас, дўст. *Замондош дўстларим чиндан юракдош, Ҳамиша ҳамнафас, ўртоғу йўлдош.* С. Абдулла.

ЮРАКЗАДА Юрагини олдирган, чўчиб қолган. *Балки улар — бу томондаги қушлар ҳали юракзада бўлишмаган.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. *Колхозчилар сўнги йилларда нобон раисларни кўравериб, юракзада бўлиб қолган эдилар.* Й. Шамшаров, Юксалиш.

ЮРАКЛИ 1 Юрагида ўти бор; қўрқмас, жасур. *Юракли йигит. ■ Зебихон опангиз сизни жуда мақтади. Юракли қиз экан, деди.* С. Зуннунова, Гулхан. *Амирбек.. эсли, химматли, юракли эди.. «Юсуф ва Аҳмад».*

2 Ўзи боғланиб келган сўз билдирган (шундай белгили) юракка эгалликни билдиради. *Йўлчи шу тонда бу гўзал, тоза юракли, жасур, вафодор қизнинг оёқларига бош қўйишга тайёр.* Ойбек, Танланган асарлар. *Аммо арслон юракли Отабек ҳам бадбахтни шундоғ яниб ташладики, бу жуда оз кишилар қўлидан келадиган ишдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЮРАКСИЗ Бирор нарсага ботинолмайдиган; қўрқоқ. *Юраксиз бола. ■ -Жудаям юраксиз одамсиз-да, Юсуфбек, — деди муфти.* А. Ҳакимов, Илон изидан. *Ёнбошлаб ётганлар туриб, ўнгланиб ўтирдилар, баъзи юраксизлар орқа-ўнгларига қараб ҳам олдилар.* Ҳ. Шамс, Душман.

ЮРАКСИЗЛИК Юраги дов бермаслик, қўрқоқлик. *Эҳтиёткорлик юраксизлик эмас. ■ Хошим муштумини кўрсатди-ю, аммо туширишга келганда юраксизлик қилди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Ҳали унчалик оғир гап ўтгани йўқ, юраксизлик қилиб, бу машинани ташлаб кетса, ўшанда шарманда бўлади.* Й. Шамшаров, Довруқ.

ЮРАКСИНМОҚ кам қўлл. Юраги бетламоқ, ботинмоқ. *[Офтоб ойим] Кумушга оғиз очишга юраксина олмай, азобланар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЮРАМОЛ 1 шв. Тез юрадиган, -юришга моҳир; юрағон. *Юрамол от.*

2 айн. юримсак.

ЮРАҒОН Яхши, тез юрадиган. *Жонивор жуда юрағон чиқиб қолди. Узангига оёқ қўйганимдан бери бирон марта «чуҳ» деганим йўқ.* М. Хайруллаев, Мехр кўзда.

ЮРГИЗИЛМОҚ Юргизмоқ фл. мажҳ. н. *Машина аранг юргизилди. Динга қарши ташвиқот юргизилди.*

ЮРГИЗМОҚ 1 Юрмоқ **1, 2, 4, 7, 10, 12, 13** фл. орт. н. *Тракторни юргизмоқ. Соатни юргизмоқ. ■ [Йўлчи] Гулбоғчадаги у пари кўздан ғойиб бўлгунча, отни секин юргизиб.. ширин ўйларга ботган ҳолда кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Маълум иш олиб бормоқ, бирор иш ёки фаолият билан шуғулланмоқ. *У [Абдишукур] ўзини энг «кўзи очиқ ва янги фикрли» мусулмонлардан ҳисоблаб, «усули жадид» мактабларини очишга ташвиқот юргиза бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Алексей — хўжайиннинг заводини юргизадиган уста.* Н. Сафаров, Оловли излар.

3 кўчма Бирор нарса билан чизмоқ, бўямоқ. *Тушь устидан қизил қалам юргизмоқ. Пиёла четларига тилла суви юргизмоқ. ■ Қошининг ўз қораси қаноатлантирмади шекилли, устидан қора қалам юргизди.* Ойдин, Кўнгли тўлдими, яхши йигит.

[Бировнинг] Бошида тегирмон тоши юргизмоқ қ. тегирмон. **Кўз юргизмоқ** Қараб чиқмоқ, назар ташламоқ. *Йўлчи атрофга кўз юргизиб, сўнг мулоимлик билан жавоб берди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Фикр юргизмоқ қ. фикр 1.** **Ўз сўзига юргизмоқ** Ўз айтганини қилдирмоқ, ўз томонига оғдирмоқ. *Ёв тинч ётмас.. [баъзиларни] алдаб-сулдаб, ўз йўлига юргизмоқда.* Ф. Фулом, Шум бола.

ЮРГИЛИК: юргилиги қолмади Элга кўшила олмай қолди, эл ичида юролмай қолди. *Фикр қилиб ўйладим, хўб бўлмади, Оқтош элда юргилигим қолмади.* «Муродхон». *Ер босиб, кўз очиб юргилигим қолмади.* Ойдин, Ямоқчи кўчди.

ЮРИДИК [лот. juridicus — суд ва судловга оид] Ҳуқуққа, ҳуқуқшуносликка оид; ҳуқуқий. *Юридик консултация. Юридик факультет. Юридик жавобгарлик.*

Юридик шахс Турли мулкчиликка асосланган, мустақил иш юритувчи, қонунга кўра фуқаролик ҳуқуқлари ва мажбуриятлари субъекти бўлган корхона, ташкилот, муассаса.

ЮРИМСАК *с.т.* 1 Кўп юришни, масалан, меҳмондорчиликни яхши кўрадиган (аёллар ҳақида). *Юримсак жувон.*

2 Тез тарқаладиган, оғиздан оғизга кўчаверадиган. *Бу юримсак миш-мишларнинг айримлари қулоғига етиб келди.* Ш. Бўтаев, Кўрғонланган ой.

ЮРИСДИКЦИЯ [*лот.* jurisdictio – суд қилиш, суд жараёни] 1 Ҳуқуқий масалаларни ҳал қилиш, судлов ишларини олиб бориш ҳуқуқи.

2 Муайян давлат органи ваколатлари доирасидаги ҳуқуқ соҳаси.

ЮРИСКОНСУЛЬТ [*лот.* juris consultus – ҳуқуқшунос; ҳуқуқ маслаҳатчиси] Бирор муассасанинг ҳуқуқий масалалар бўйича доимий маслаҳатчиси; шу муассаса манфаатларини суд ва б. ташкилотларда ҳимоя қилувчи шахс. *Наширётнинг юрис-консульти.*

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ [*лот.* jurisprudentia – ҳуқуқшунослик] Ҳуқуқ тўғрисидаги фанларнинг, ҳуқуқ нормаларининг амалий суратда қўлланиши билан алоқадор бўлган билимлар мажмуи.

ЮРИСТ [*лот.* jurista – ҳуқуқшунос] Юридик маълумотга эга бўлган шахс; ҳуқуқ соҳасининг амалий вакили. *Моддаси моддасига тўғриланди. Пихини ёрган юрист ҳам материалдан хато тополмайди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЮРИСТЛИК 1 Юрист иши, вазифаси. *Юристлик қилмоқ.*

2 Юристарга, ҳуқуқшуносларга хос. *Унинг эғнида ёқасига юристлик белгилари тақилган оқ каламенка китель, бошида фуражка.* О. Ёқубов, Ларза.

ЮРИТИЛМОҚ 1 **Юритмоқ** фл. мажҳ. н. *Машина бугун юритиладими? ■ Бу тўғрида юритилган фикр, ўқилган мақолалар унинг [Элмуроднинг] кузини янада каттароқ очиб, мулоҳазасини чуқурлаштиради.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 ..деб айтилмоқ ёки аталмоқ. *Предмети билдирувчи сўзлар от деб юритилади.*

ЮРИТМОҚ *айн.* **юргизмоқ.** [*Шоқосим*] *Яна жувозни юритиб.. қичқирди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бу икки [киши] қоғозга миҳлангандек гап-сўзсиз савағич қаламни қирр-қирр қоғоз устида юритиб турар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. **Фикр юритмоқ қ. фикр 1.**

ЮРИШ 1 **Юрмоқ** фл. ҳар. н. *Поезднинг юриши. Соатнинг юриши. ■ Йигит уни мўъжаз қоматидан, чаққон юришидан дарҳол таниди: «Ҳаёт, Ҳаётим!» деб юборди у.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Меҳмондорчилик, кино, театр, сафар ва ш.к. га бориш; сайр қилиш, томоша қилиш. *Юришни яхши кўрадиган хотин. ■ Узлари тўйма-тўй юришни, ярқироқ чопонлар кийишни яхши кўрадилар.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 *ҳарб.* Душманга, ёвга қарши кўшин тортиш, жангга отланиш. *Юриш қилмоқ. ■ Рота командири старший лейтенант Годин шу ергача бўлган юришга яқун ясади.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

4 Бирор кимсага қарши ёки бирор мақсадга эришиш учун ташкилий равишда кўтарилиш, оммавий ҳаракат. *Эртасига муштумзўр хўжаликларни тугатиш учун юриш бошланди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Халқ юриш бошлади. Бу бир бурда нон учун, инсоний ном учун бошланган юриш эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

5 Шахмат, қарта каби ўйинларда ўйновчининг навбатдаги ҳаракати, талбири. *Бу юриш ютқизиққа олиб боради. Юриш кимдан? Юриш мендан. Филни юриш.*

6 *с.т.* Ҳаёт кечириб, яшаш. *-Ана гап! – деди Султонали, – балки умр бўйи шу вазифада қолиб кетарсиз. Шу ҳолда бутун умр хотинсиз юриш.. хах-хах!* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Мен ўз юртимда кўкрагимни кўтариб юришга ўрганиб қолган йигитман. Мен ўз юртимда мусофир итдай думимни қисиб юришни хоҳламайман.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

7 *айн.* **юриш-туриш.** *Бир оздан сўнг Шоқосим отларни тўхтатиб, Йўлчига қичқирди: -Тушунтир мундоқ, ўзи нима гап? Янги кийим кийган етимчадай кўзларинг така-пука, юришларинг инчунин бежо? Ойбек, Танланган асарлар. Бу юриши ўз бошига балоди(р), Бировнинг қўлида тайин ўлади.* Фозил Йўлдош ўғли.

Кун юриш томон с.т. Жануб. *Қишлоқнинг кун юриш томони.*

ЮРИШЛИ 1 Тез ва яхши юрадиган. *Юришли айғир. ■ Салимбойвачча, яхши ва юришли бўлса ҳам.. бу отда боришни ўзига эп кўрмай, дам жўнашга қарор қилар, дам яна айнар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Сайр ёки томоша қилса арзийдиган. *Йўқса, жоним, юринг. Янги шаҳарга чиқайлик, кечқурун юришли жойлар бор.. айланиб келамиз.* Ойбек, Улуғ йўл.

ЮРИШМОҚ 1 Юрмоқ фл. бирг. н. Улар анча жойгача пиёда юришди. ■ Жангчилар кийим-бошларини ечиб чиқишар, исимоқ учун у ёқдан бу ёққа юришар эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Болалар ҳали ҳам кўчада тўполон қилиб юришарди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Авжланиш, равнақ томон юз тутмоқ. *Иш юришмаса, буламиқ дандон синдирар.* Мақол. ■ *Ҳавога устун каби кўтарилган чанг-тўзон, қий-чув овозлар ишининг юришиб кетганидан далолат берар эди.* М. Осим, *Аждодларимиз қиссаси. Бу ишда фақат менинг омадим юришмади.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

Ҳаво (ёки кун) юришиб кетди Ҳаво очилиб, кун исиб қолди. *Ҳаво юришиб кетгунча анча траншея қазиб оламиз.* И. Раҳим, Ихлос.

ЮРИШ-ТУРИШ Иш, хатти-ҳаракат ва ш.к. да ўзини тутиш ҳолати, аҳволи. *Унинг юзи-кўзи ва юриш-туришида бошқа жангчиларникидан фарқ қиладиган бирор нарса йўқ эди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *У Шакархоннинг ҳозирги юриш-туришидан шубҳаланган эди, шубҳаси тўғри чиқди.* Ойдин, *Ўзидан кўрсин. Рост, бу ўғлингиз серғайрат ва зеҳли эканлиги юриш-туриши, вазоҳатидан билиниб турибди.* М. Осим, *Ибн Сино қиссаси. Уларнинг гаплари, муомалалари, юриш-туришлари Йўлчига тамом бегона туйилди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЮРМОҚ 1 Қадам ташлаб олға босмоқ, қадамлаб жилмоқ. *Тез юрмоқ. Секин юрмоқ. Оқсаб юрмоқ. От юрмай тураверди.* Юрган — дарё, ўтирган — бўйра. Мақол. ■ *Кампир юрганда, ҳеч қанақа овоз чиқмасди.. Оёғи худди нардек ера беозор тегарди.* С. Аҳмад, Ота. *Мен ана у сўқмоқдан юрсам ҳам бўлади.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Чол от жилловини силтади. Отлар юриб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Маълум йўналишда ҳаракат қилмоқ, бир жойдан бошқа жойга жилмоқ, бормоқ ёки кетмоқ (асосан транспорт воситаси ҳақида). *Машина чап томонга юрди. Трактор бедазорга қараб юрди. Катта арава қай*

йўлдан юрса, кичик арава ҳам шу йўлдан юради. Мақол. ■ *Шаҳарда кўнкани илгари от сургар эди. Мана энди кўнка отсиз юрибди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Поезд бир неча соат йўл юргандан кейин ана шундай бекатчалардан бирига келиб тўхтади.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

3 Умуман, бир жойдан жилмоқ, силжимоқ (сузмоқ, судралмоқ, ўрмаламоқ ва ш.к.). *Ҳовузчада ўнтача балиқ юрипти. Дастурхон устида чумоли юрипти. Кўрт новдадан юриб, гулга етди.*

4 Кезиш, айланиш, саёҳат ва ш.к. да бўлмоқ. *Шаҳарма-шаҳар юрмоқ. Эшикмаэшик юрмоқ.* ■ *Йўл билмасанг, йўл сўрагин юргандан, Гап билмасанг, гап сўрагин билгандан.* Н. Назаров, Замон. *Андижоннинг сувин ичганмон, Шарбат десам, қилмайман хато. Пахтазорин кезганман роса, Қирларида юрганман ҳатто!* Ё. Мирзо.

5 Ҳаёт кечирмоқ, яшамоқ. *Жияним уч йил бизникида юрди. Руслар орасида юриб, тил ўргандим.* ■ *Жамоа сизнинг бу ёқларда юрганингизни ҳали билмайди [деди Шарофат Сидиқжонга].* А. Қаҳҳор, *Кўшчинор чироқлари. [Мирзакаримбой:] Ёшим етмишда. Элик йил мол қайғусида юрдим.* Ойбек, Танланган асарлар. *Мен Тошкентда юрарман, аммо кўз ўнгимда сизнинг ҳайкалингиз!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

6 Иш-фаолият ва ш.к. да бирга бўлмоқ. *Ёмон билан юрдим — қолдим уятга, Яхши билан юрдим — етдим муродга.* Мақол. *Нодон билан юрма, номусингни букма.* Мақол. ■ *Бирга ишлайди, бирга юради, бирга туради; бир-бирига жуда муносиб.* А. Қаҳҳор, *Кўшчинор чироқлари. Мен далада ҳар куни қизлар, келинчақлар орасида юрдим. Ёш бўлсам ҳам, севганим бор эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

7 Қатнамоқ. *Марказдан қишлоғимизга автобус юради.*

8 Давом этмоқ (ўзи бирикиб келган сўз билдирган ҳолатда). *Эсон-омон юрибсизларми? ■ Сиз шу йўсинда юра берсангиз, эрта-индин ўғилдан ажраласиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Маърифатхон воқеасини эшитганидан бери унинг қабрини зиёрат қилиш ниятида юрган эди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Ҳомиднинг бундай ишлари бор эканидан хабарсиз юрганemizга ҳайрон қоламан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

9 Шахмат, қарта, домино каби ўйинларда ўз навбатида, навбати келганда ҳаракат қилмоқ, ўйнамоқ; юриш қилмоқ. Пиёдадан юрмоқ. Тузни юрмоқ.

10 Ҳаракатга келмоқ, ишлаб турмоқ, ишламоқ (механизмлар ҳақида). *Соатим яхши юряпти. Машина кечгача юриб турди.* ■ *Ҳа, айтгандай, бу орада.. «трактор чўққанинг ёғи билан юрар эмиш», «гўристондан товуш чиқипти», деган гаплар чиқиб қолди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироклари.

11 с.т. Суйган ёр билан вақт ўтказмоқ, яқин муносабатда бўлмоқ. [Дилнавоз:] *Ўша куни Жўранинг юрадиган қизи Бибигул менинг атлас кўйлагим билан ҳаворанг дуррачамни олган эди.* С. Кароматов. Бир томчи қон. *Биласиз-ку, иш кўп. Ҳар хил мажлислар ҳам кўп. Шулар билан юрсам, у мени хотинлар билан юрган, деб зумон қилади.* Ойдин, Кўнгли тўлдими, яхши йигит. *Айт, қачондан буён юрдинг.. Тиғи парронга учрагур! Йўлчи билан қачон топшидинг?* Ойбек, Танланган асарлар.

12 Рози бўлмоқ, кўнмоқ, унамоқ. *У бировнинг айтганига юрадиган одаммас.* ■ *Тўғри, ихтиёр ўзларида, лекин сизга маслаҳат соладилар, маслаҳатингизга юрадиларда, яхши маслаҳат берсангиз, юрмайдиларми?* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироклари. *Оз бўлса ҳам, пешона терим билан топаман, суқтойлик, мўлтониликка сира юрмайман.* Ойбек, Танланган асарлар.

Йўлига юрмоқ Бировнинг айтганини қилмоқ, айтганини бажо келтирмоқ. *Нурматжон, «Бу очик аёллардан чиққан гап, қиз шуларнинг йўлига юрган бўлса, жазосини тортсин», деб жўрттага иккинчи оғиз очмади.* А. Қаҳҳор, Қизлар. *Ё мен бошлаган йўлга юрасан, ё жонингдан умидингни узасан.* С. Аҳмад, Ҳукм.

13 Ёйилиб кетмоқ, ёйилмоқ; тарқалмоқ (гап-сўз, хабар ҳақида). *Эл оғзида юрган миш-мишлар.* ■ *«Кечадан бери бир ярим минги қирилган!» деган хабар юриб кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

14 кўм. фл. вzf. **-(и)б** қўшимчали равишдошга бирикиб, ҳаракатнинг давомийлигини билдиради. *Томоша қилиб юрмоқ. Нима қилиб юрибсиз? Мен ўғлимни ахтариб юрибман.* ■ *Низомиддиновнинг қўлидаги папиросидан сизиб чиқаётган тутун уй ичида ҳалқа-ҳалқа бўлиб сузиб юрибди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

15 (3-ш. буйр. м. шаклида – юр) Бирор томонга жўнаш, кетишга ундашни билдиради. *Юр, кеч қоламиз!* ■ *Ҳа, баракалла, жумбоқ ўша ерда ечилади, юринглар!* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Бош кўтариб юрмоқ қ. бош.

ЮРТ 1 Маълум халқ, аҳоли яшаб турган жой; ўлка, мамлакат, ватан. *Туғилиб ўсган юртим. Ўзга юртда шоҳ бўлгунча, ўз юртингда гадо бўл.* Мақол. ■ *Баҳор! Ўзига хос ёқимли виқор билан юрт узра одим ташлайди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

2 Бирор мамлакат ёки ўлкада яшовчи халқ; эл; аҳоли. *Юрт пуфласа, шамол туради.* Мақол. ■ *Ана холос, қози поччанг юртга ош бераётган бўлсалар, туянинг думи ерга тегибди-ку.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Юрт сўрамоқ Юртни, мамлакатни бошқармоқ, ҳукмдорлик қилмоқ, ҳоким бўлмоқ. *Агарда менинг юрт сўрамоққа ва шу восита билан бойлик орттирмоққа орзум бўлса, бошқалардан ҳам кўра ўз ўғлимга – сенга маълум бўлмасмиди?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Билим юрти Ўрта махсус ўқув, таълим-тарбия муассасаси. *Педагогика билим юрти.* ■ *Муборакхон билим юртида ўқиб юрган пайтларидаёқ тарбиячи бўлиб ишлаб бошлаган эди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон. **Ўқув юрти** Умуман, ўқув муассасаси. *Олий ўқув юрти.*

ЮРТБОШИ 1 Эл-юрт бошлиғи, сардори, ҳукмдор; оқсоқол.

2 Мустақил Ўзбекистонда: Президентга нисбатан ҳурмат маъносида қўлланади. *Юртбошимизнинг нутқида кўтарилган ҳар бир масаланинг мазмун-моҳиятини жамоатчиликка атрофлича тушунтиришда университет жамоаси.. олдида турган вазифалар муҳокама этилди.* Газетадан. *Юртбошимиз бошлаган шарафли ишга бутун бир халқ қўшилди, юрагида ўти бор инсонлар Президент атрофида бирлашдилар.* «Мулоқот». *Юртбошимиз алоҳида таъкидлаб ўтганидек, янги давлат барпо этишда миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбияланган.. янги авлод кадрларни тайёрлаш масаласи муҳим принципиал ва ҳал қилувчи аҳамиятга эга.* Газетадан.

ЮРТГАРЧИЛИК Юртда бўладиган турли таомил, муносабат, урф-одат ва ш.к. *-Ҳар ҳолда [ароқлар] кўздан йироқ турга-*

ни яхши, юртгарчилик-да, яна бирон киши.. — ярим чин, ярим ҳазил аралаш гапирди Халлоқбердиев. Т. Тўла, Ҳожи ҳисобчининг ҳикоялари.

ЮРТДОШ Бир юртда яшовчи ёки яшаган кишиларнинг ҳар бири (бир-бирига нисбатан). *Қудратнинг ҳам жанговар хизмати юртдош ёру дўстларининг хизматидай арзигулик бўлса.* З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. *Юртдошлар армияга чақирилувчиларни кузатгани шу ерга келдилар.* Газетадан.

ЮРТФУРУШ Ўз юрти ёки ватанига хиёнат қилувчи; ватанфуруш, хоин. *Орамизда йўқ бизнинг Юртфуруш, қўрқоқ!* Шухрат, Мангулик.

ЮРТЧИЛИК айн. юртгарчилик. *Ахир, юртчилик, қарашиб туришим керак-ку.* Уйғун.

ЮРУВСИЗ айн. юруқсиз. *Ошна, сен мени юрувсиз қилдинг.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

ЮРУМ шв. Бирор иш, нарса, гап-сўз ва ш.к. нинг тартиб билан давом этиши, йўналиши, бориши, оқими. *Ишимизнинг юруми шундай бўлди.* ■ *Ҳожи хола, қўлдан тушган косани синдирмай ушлаб қолган кишидай, гап юрумини тўғрилаб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЮРУМСАК айн. юримсак. *Унақа юрумсак бўлма, тентираш қизларга ярашмайди.* Ойбек, Улуғ йўл.

ЮРУҚ шв. айн. юриш 2.

ЮРУҚСИЗ: юруқсиз бўлмоқ Бош кўтариб юролмайдиган бўлмоқ. *Шарманда бўлдим, тенгқурларим орасида юруқсиз бўлдим.* Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. *Ўзингни икки нафсадан тий. Акс ҳолда, эл-юрт олдида юруқсиз бўлиб қоласан.* Н. Қобил, Бугдой пишиғига етмаганлар. **Юруқсиз қилмоқ** Бош кўтариб юролмайдиган қилмоқ. *Ҳали қўлингдан от ўғирлаш ҳам келадими, қон юткур! Мени элда юруқсиз қилдинг-ку!* Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа.

ЮРҒУСИЗ айн. юруқсиз. *Ёмонга яқин юрсанг, қораси юқар. Каримга яқин юриб, юртга юрғусиз қилдинг!* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЮСТИЦИЯ [лат. justitia — адолат, одиллик; қонунийлик] 1 Олий суд; суд органлари фаолияти; суд, адлия.

2 Суд муассасалари тизими; суд идораси.

ЮТ 1 Дон-ғалла унмаган йил; очарчилик, қаҳатчилик.

2 Чорва очарчилиги; ўлат. *Увоқ моллар кўтарам бўлиб, ют бошланди. Асабий текширишлар кетди; ахир қирилиб кетган моллар учун кимдир жавоб бериши керак-ку.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЮТАМОҚ айн. ютоқмоқ.

ЮТИНМОҚ 1 Томоққа яқин суяқликни ютмоқ, ютгандек ҳаракат қилмоқ. *Чол қулт этиб ютинди. Уйчан кўзларини найга қадаб, тикилиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Кўприк. *Лоланинг кўзига ёш келди, лекин йиғламади. Қуруқ ютиниб, кўз ёшини қайтариб юборди.* Ё. Шукуров, Биринчи парвоз.

2 Ичкиси, егиси келиб, томоғида ютиш ҳаракатини қилмоқ. *Чойхоначи келтириб қўйган чойни қайтараётган эди, димоғига ош ҳиди урилиб, ютинди.* Ш. Холмирзаев, Милтиқ отилди. *Меливой ҳақиқатда чўллаган экан, ютиниб, пиёлага қаради.* Ф. Мусажонов, Нозик масала.

ЮТИШМОҚ 1 Ютмоқ 1 фл. бирг. н. *Беморлар иккитадан дори ютишди.* ■ *Фуломжонлар у ерга этиб боргунча қинғирқийшиқ кўчаларда.. роса тузу тупроқ ютишди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЮТИШМОҚ 2 Ютмоқ фл. бирг. н. *Бу галги ўйинда фарғоналик қизлар ютишди.*

ЮТМОҚ 1 1 Бўғиз мускуллари кўмагида оғиздаги бирор нарсани томоқдан ўтказмоқ; ичмоқ; емоқ. *Дори ютмоқ. Сув ютмоқ. Дўстинг учун заҳар ют.* Мақол. *Ютганим — ўзимники, чайнаганим — гўмон.* Мақол. ■ *Эр бечора худди қаттиқ ётган касалдек майни қулт-қулт ютибди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизик. *Эътибор опа.. иштаҳа билан толқон ямлаб ютаётган Тўлқинжоннинг тим қора жингалак сочини силади.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 Ичига тортмоқ, сўрмоқ. *Папирос тутунини ютмоқ.* ■ *Болалигидан савағич чангини ютиб, қирққа кирмай, ўпкаси тешилиб ўлган оталар, бўзчи тақдирини била туриб, болаларига ҳамон шу касбни мерос қолдирар эдилар.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

3 Кўча Бирор нима дейишдан ўзини тиймоқ, ошкор қилмаслик. *Эргаш ака аввалги шахтидан тушди.. нимадир демоқчи эди, гапини ютди.* Н. Сафаров, Қаҳрамоннинг туғилиши. *Тўсатдан келиб қолган Фотимани кўриб, йигитлар нафратларини ютдилар.* П.

Турсун, Ўқитувчи. *Гамни ютди, ютди аламини. Дард қуритди кўздаги намни.* Э. Раҳим. [Бибиқатча] *Гира-шира тонгда изтиробини ичига ютиб, кўрадан чиқди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. -*Маҳкам ака, — деди Гавҳар, — кўнглингизга келган ҳамма нарсани айтинг, ўтган йилдагидай ичингизга ютиб юрманг.* П. Қодиров, Уч илдиз.

4 Ўз қаърига тортмоқ, йўқ қилмоқ. *Нега худонинг қаҳри келмас экан? Нега бу аблаҳ бойни ер ютиб юбормасикин-а?* Х. Турсункулов, Ҳаётим қиссаси. *Уруш она ардоқлаб тарбиялаган фарзандларни балодай ютади.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

Хода ютгандай Ҳеч нарсга эгилмай, қайишмай, гўдайган ҳолдаги шахсга нисбатан қўлланади. *Худододбек отининг жилловини ушлаганча, хода ютгандек гўдайиб турар эди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Ҳой, шумоёқ, нима қилиб турибсан хода ютгандай.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Ютаман дейди** Жуда ваҳимали, қўрқинчли (бўш уй ёки ҳовли ҳақида). *Хувуллаб қолган уйда ёлғиз яшаи қийин. Ҳовли ютаман дейди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Катта уй, ҳамма ёқ сукунат, нақ ютиб юборай дейди.* Н. Фозилов, Дийдор. **Қон ютмоқ** Ниҳоятда азоб чекмоқ, хуноб бўлмоқ. *Дехқон ерига чиғириқдан сув чиқариш учун навбат етегунча қон ютарди.* Н. Сафаров, Оловли излар

ЮТМОҚ II I Бирор иш, мусобақа, спорт ва ш.к. да ғалабага эришмоқ, муваффақият қозонмоқ. *Шахмат ўйинида ютмоқ. Кураида ютиб чиқмоқ.* ■ *Арслон деган бир йигит кураида тенгқурларини ютди.* А. Эшонов. Бир оғиз сўз. *Табрик қиламан, бригадангиз бу чопиқда ҳам ютиб чиқди.* Уйғун, Ҳаёт кўшиғи.

2 Лотерея, қимор ва ш.к. ўйинда пул ёки бирор нарсани қўлга киритмоқ. *Заёмга ютмоқ. Лотерея билетига машина ютиб олди.* ■ *-Эрим ютган пулларни, қимматбахо буюмларни бирга олиб жўнадим, — деди Ҳожи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Фойдаланмоқ, наф кўрмоқ. *Бу ишдан мен ҳеч нарса ютмайман.* ■ *Душман ўз кучларининг ичкариликдаги позициясига мустаҳкам ўрнашиб олиши учун вақтдан ютиш пайида эди.* А. Убайдуллаев, Қонли издан. *Хўп, хатни одамларга кўрсатарсиз, улар хотиним иккиталигини биларлар.. Бундан сиз нима ютасиз?* Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

ЮТОҚ I Ғоят сувсираган, чанқоқ. *Ютоқ дала, оч дала, Оч даладан қоч дала.* Миртемир, А. Пўлат, Сирдарё сепи. У [Яйра] *чўли маликка, бир вақтлардаги ютоқ, сангин чўлга тикилиб турарди.* С. Акбарий, У ҳаётни севади.

2 айн. **ЮТОҚИ.**

ЮТОҚИ Очкўз, ебтўймас.

ЮТОҚМОҚ I Ниҳоятда сувсамоқ, чанқамоқ. *Очил акалар яна ярим тунда қайтишди. Ҳаммалари кела солиб, ютоқиб сув ичишди-да, таппа ташлаб, тошдек қотишди.* А. Мухтор, Чинор. *Кампир.. манний крупа билан шакар солиб сут пиширди. Уни шишага солиб берган эди, бола худди она кўкрагига ютоқиб ёпишгандай, икки кўли билан идишни чангаллаб, миқ-миқ шимира кетди.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

2 Ғоят очқамоқ, очлик ҳис этмоқ. *Умида.. қўлидаги зоғора нонни ютоқиб кавшарди.* Ш. Холмирзаев, Ўн саккизга кирмаган ким бор.

3 Умуман, бирор нарсга ўта талаб бўлмоқ, эҳтиёж сезмоқ. *Деразани очиб ташлайлик, Уй ютоқиб олади нафас.* У. Кўчқоров. *Арслон каби тутоқиб, Дев сингари ютоқиб..* З. Диёр. *Бобур ютоқиб, олдинга интилди.. навкарлар қуршовини ёриб чиққанда, юзига шабада тегиб, хиёл енгиллашди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЮТУМ I Ичишдаги ҳар бир ютиш, томоқдан ўтказиш. *У, чанқовдан оғилни бузиб чиқиб, дуч келган ариқни очкўзлик билан симирган буқачадай, катта ютумлар билан ичаверди.* Ойбек, Навоий.

2 Ўлчов билдирувчи (нумератив) сўз; қултум, хўплам. *Бир ютум сув.* ■ *Почамир билан Жума тоға бир четдан ҳовузга яқинлашдилар; лойқаланган сувдан бир-икки ютум олиб ичдилар.* Фитрат, Қиёмат.

3 Ютиш, ичишдаги таъм; ютиш, ичим. *Ютуми яхши вино.*

ЮТУҚ I Иш, фаолиятда эришилган муваффақият; ғалаба. *Илм-фан ютуқлари.* ■ *Мен.. ўзбек халқининг пахтачилик соҳасида бу йил эришган катта ютуғини кўриб, беҳад қувондим.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. *Ютуқлар замирида доимо катта меҳнат, изланиш ўрин олган бўлади.* Газетадан. -*Ҳа-да, ишни бўшаштирмай, ураверайлик, битта тош жилдирсак ҳам, ютуғимиз, — деди Фуломжон.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Заём, лотерея каби ўйинлар тиражида қўлга киритиладиган, ютиб олиннадиган нарса. Заёмга беш минг сум ютуқ чиқди. *Ютуқни олмоқ.* ■ *Жўравой билетларни қўлга олгач, мажбурлаб берилган лотереяга кўпинча ютуқ чиқади, деган миш-мишларни эслаб, кўнгл. да қандайдир умид учқуни йилт этди.* Газетадан.

3 Баҳс, беллашув кабиларда эришилган ғалаба ва шу ғалаба учун берил(ади)ган нарса. *Йирик-йирик мусобақаларда ажойиб ютуқларни қўлга киритган.* ■ *-Енгилдим.. -Енгилган бўлсангиз, ютуғимни беринг.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЮТУҚЛИ Ютуқ чиқиши мумкин бўлган, ютуқ чиқадиган. *Ютуқли заём.*

ЮТУҚСИЗ Ютуқ чиқмайдиган, ютуқ чиқиши мумкин бўлмаган. *Ютуқсиз иш.*

ЮТҚИЗИШ айн. **ютқизиқ.** Вақтдан ютқизиш. ■ *Гоҳ ютқизишда, гоҳ ютуқда Бир-бирин анларди олиқ-сотикда.* М. Шайхзода. [Қамбар:] *Хўжайиннинг кармони ўпирилганга ўхшайди, толеи йўқ-да. Шу бу йил ютқизишдан боши чиқмай қолди. Нуқул бой беради.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЮТҚИЗИҚ Бирор соҳада юз берган муваффақиятсизлик, зарар кўриш; зиён. *Бу шахмат партиясини мен ютқизиқ деб биламан.*

ЮТҚИЗИҚСИЗ Бирор соҳада зарар келтирмайдиган. *Ютқизиқсиз иш. Ютқизиқсиз ўйин.*

ЮТҚИЗМОҚ I **Ютмоқ I** фл. орт. н. *Бола шу овқатни ҳам хархашасиз ютқизмади.*

ЮТҚИЗМОҚ II **Ютмоқ II** фл. орт. н. *Гапимга кирсанг, ютқизмайсан. Чемпион шахматда олти партияни ютқизиб қўйди. Футболчиларимиз бу гал ҳам ютқизмадилар. Ошиқ ўйнаб, бор-ўғини ютқизиб қўйибди. Жаҳлни кечиктирган ютар, ишни кечиктирган ютқизар.* Мақол. ■ *Тўқилган шоналарни тўлатиб олмасак, ютқизиб қўямиз.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЮТҚИНМОҚ айн. **ютинмоқ.** *Ютқиниб олган ўпишларнинг йўқотдим салмоғин.* Ф. Булом.

ЮҚ I Бирор нарсада қолган асар, қолдиқ. *Сут юқи. Қаймоқ юқи. Ун юқи халта. Қатиқ тўқилса, юқи қолади, Айрон тўқилса, неси қолади.* Мақол. ■ *Лабларига сутга тўғралган нон юқи ёпишган чинни идишлар, пиёлалар ҳам йиғиштириб олинмабди.* Ж.

Абдуллахонов, Тўфон. *Ойим келганларида, ҳовлидаги қон юқларини кўриб, кўрқиб кетдилар.* А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар. *Қосимбек мўйловида теккан қимиз юқларини кафти билан артиб, сўз бошлади.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 (3-ш. бирл. шаклида – **юқи**) Ўзи бирикиб келган сўз англаган нарсага эгалик (шу нарса текканлик) маъносини билдиради; юқли. *Ёғ юқи сув ичида қозонсочиқ ивиб ётарди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. *Хотини кириб, қўллари хамир юқи бўлганидан, тушиб кетган егини шимариб қўйишни сўради.* Х. Икромов, Булутли тонг. *Аҳмад афт-ангори кир, қўллари мой юқи.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Чап ичакка ҳам юқ бўлмайди қ. чап I. **Юқ (ҳам) бўлмайди** Ниҳоятда оз, кам. *-Халқ жонини фидо қилиб ишласа-ю, унга косага юқ бўлмайдиган овқат берса, – деди Анвар.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. **Юқ бўлмоқ** Танасига сингмоқ. *Совлиқнинг егани ўзига юқ бўлади: кузгача семиради.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЮҚА шв. айн. **юпка I.**

ЮҚМА кам қўлл. айн. **юқумли.** *Юқма касал.*

ЮҚМОҚ I Бирор нарсадан ёпишмоқ, тегмоқ. *Қозонга яқин юрсанг, қораси юқар, Ёмонга яқин юрсанг, балоси юқар.* Мақол. ■ *У [Турсуной] йўлни ҳам жуда танлаб юрарди, шунча йўл юриб, почасининг жиягига гард юққан эмас.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Унинг тупроқ юққан юзларида из қолдириб, тўхтовсиз ёш оқарди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

2 Бировга ўтмоқ (асосан касаллик ҳақида). *Грипп – юқадиган касаллик. Менинг касалим сенга ҳам юқмасин.*

3 *кўчма* Ўз таъсирига олмоқ, таъсир қилмоқ, бошқага ўтмоқ. *Эшон ҳам, отинойи ҳам иккиюзлама, ёлғончи ва сассиқ гап одамлар эди, уларнинг бу одатлари болаларига ҳам юққан.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Эҳтимол, Элмуроднинг шодлиги унга юққандир.* Шухрат, Шинелли йиллар.

Гап юқмайди Гап кор қилмайди, гапни қулоғига олмайди. *Унча-мунча гап манга юқмайди-да. Чунки терим нўст ташлайвериб, чармга айланиб кетган.* М. Иброҳимов, Эгасига тегмаган мактуб.

4 (асосан инкор шаклида) Яхши ҳазм бўлмоқ, танасига сингимоқ. *Ўғирлик ош баданга юқмас. Мақол. ■ Бир еринг санчиб, бошинг айланиб турса, еган-ичганинг юқмас экан. «Муштум».*

Сув юқмас, сувюқмас Гап таъсир қилмайдиган, безбет. -*Бошлиғимиз феълига сира тушуниб етмадим. Узиям хўп сув юқмас экан-да. Кишига сира эл бўлай демайди-я.. — деди Остонақул. С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.*

ЮҚОРИ 1 Бирор нарсанинг энг устки қисмида жойлашган; тепадаги, баланддаги, устки. *Бинонинг юқори қавати. Булутнинг энг юқори қатламлари. ■ [Мулладўст:] Пастки жағи юқори жағи билан эртадан кечгача муштлашгани-муштлашгани. Ҳамза, Майсаранинг иши. [Қиз] Белини қизил камар билан шундай сиқиб боғлабдики, икки бўлак одамга ўхшайди. Агар жиндек эгилса, юқориси тушиб кетадигандек. С. Аҳмад, Мўтти. Заврак билан Зулфиқор юқорида гишт теришарди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

2 Бинонинг ёки бирор иншоотнинг устки қавати; болохона. *Қори ўрнидан турди, бошқа ҳеч нарса демай, бошини қуйи солганича, битта-битта қадам босиб, юқорига чиқиб кетди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

3 Бирор ерга нисбатан баланд ўрнашган жойлар; баланд томон; баландлик. *Аҳмаджон.. ҳеч нарсага қарамай, полизма-полиз юқорига қараб кетди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. - Сувни уч-тўрт чақирим юқоридан икки ёғига чим босиб, кўтариб келиш лозим бўлади, — деди [Амин бува]. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Катта ер юқорида, шу ердан бир соат мўлроқ юрасиз, у ерда нуқул пахта унади. Ойбек, Танланган асарлар.*

4 Ер, шахс ёки нарса устидаги бўшлиқ; тепа. *Қуюқ тутун юқорига ўрляпти. ■ Қайтиши ҳамон юқоридан учиб ўтган бирикки мошак қушининг «чев-чев» деган товшини эшитиб, кўкка қаради. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Шар дақиқа сайин катталашар, юқорига кўтарилар эди. Газетадан. Олатасир бошланди, юқоридан дўлдек ёғилатган ўқдан душман ўзига келди. Газетадан.*

5 Хонанинг эшикка нисбатан қарама-қарши томони; одатда хурматли кишилар ўтирадиган томони; тўр. *Сидиқжон пойгакка бир оз силжиб, уни [Зунунхўжани] тўр-*

га таклиф қилди: -Қани.. юқорига. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Меҳмонни юқорига ўтқазиб, дарҳол ўғлига дастурхон ёзишни буюрди. Мирмуҳсин, Меъмор.

6 Миқдор, сифат ва ш.к. жиҳатдан меъёрдан, мавжуд ҳолатдан ортиқ, ортиқ даражали. *Юқори баҳо. Юқори босим (тиб., физ.) Юқори маданият. Юқори малака. Юқори сифатли моллар. Юқори нав пахта. Юқори ҳарорат. Юқори ҳосил. ■ Қиш бўлишига қарамай, ҳавонинг тафти юқори, осмон мусаффо. Газетадан. Мактаб ислоҳоти ўқитувчилик касбининг обрў-эътиборини юқори кўтарди. Газетадан.*

7 Нисбатан устун. [Отабек] *Унинг ҳусндагина эмас, ақлда ва бошқада Зайнабдан неча баравар юқорида эканини ўйлади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Йирик заминдорлар, сармоядорлар учун ўз манфаати, ўз фойдасидан юқори нарса йўқ. Ойбек, Нур қидириб. Бизнинг жамиятимизда инсон нурдек покиза, нондек азиз, у ҳар қандай бойликдан юқори туради. Газетадан.*

8 с.т. Вазифа, мавқе ва ш.к. жиҳатдан юқори, етакчи бўлган (ташкилот, орган ва б.). *Юқоридан олинган буйруққа биноан иш кўрмоқ. Юқоридан берилган топшириқ. Юқоридан келган вакиллар. ■ -Қани.. ҳа, ундан кейин ўртоқлар, — деб яна изоҳ берди Алимқул, — қўл қўйиш масаласида менга юқоридан ҳам, пастдан ҳам бир оз гап тегиб қолаётибди. П. Турсун, Ўқитувчи. Сизга кичик офицер унвонини бериш ҳақида юқорига ёзма хабар берганмиз.. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.*

9 Ўқувчилари ўқиш муддатини битиришга яқинлашиб қолган, ўқиш муддатининг сўнгги йилларидаги (синф, курс ва ш.к. ҳақида). *Юқори курс талабалари. ■ Фақат юқори синф шогирдларидан бир нечаси адил, юккак пальма дарахтлари остида нималардир тўғрисида жимгина, лекин жиддий суҳбатлашмоқда эдилар. Ойбек, Нур қидириб.*

10 (ў.-п. к. шаклида — юқорида). Воқеалар баёнининг олд (юқори) қисмида. *Юқорида биз ёш Хушрўй билан ўқувчини бир даража таништирган эдик. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ЮҚОРИГИ Бирор жой ёки нарсанинг юқори, устки қисмига жойлашган. *Мудофелар қўрғоннинг энг юқориги поғонасида*

ўзларининг турли тус ва бичиқдаги кийимлари билан.. қўрғон кунгурасига суяниб, бошларини қуёшга бериб утирардилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Шербек чамадончасини юқориги полкага қўйди-да, ўзи пастки полкага, янги ҳамроҳлари қаршисига ечинмасданоқ ўтира қолди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЮҚОРИЛАМОҚ Тепа томонга, юқорига кўтарилмоқ, юқорилашмоқ. Самолёт тобора юқорилаб кетди. Юқорилаб учмоқ. ■ Юқорилаганимиз сари арчалар ҳам сийраклаша боради. С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар.

ЮҚОРИЛАНМОҚ кам қўлл. айн. юқорилашмоқ 4. Азизбекни қўлга тушириб бериш билан қипчоқлар ҳузурида ҳам Юсуфбек ҳожининг қадр уқимати юқориланган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЮҚОРИЛАШМОҚ Юқориламоқ фл. бирг. н. Улар тобора юқорилашди.

2 айн. юқориламоқ. Шар юқорилаша бориб, кўздан йўқолди.

3 кўчма Авжига чиқмоқ; кучаймоқ. Касалнинг иссиғи юқорилашиб кетди. ■ Орадан ўн беш дақиқа чамаси фурсат ўтиб, товушлар бир оз юқорилашиб келмакка бошлади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 кўчма Юқори даражадаги лавозимни эгалламоқ; мартабаси ва обрўси орта бормоқ. Ҳали ёш йигитсиз.. мансаб поясида балки юқорилашурсиз. Ойбек, Навоий.

ЮҚОРИЛИК 1 Юқори ҳолат, юқори эканлик. Баҳонинг юқорилиги. Иссиқлик даражасининг юқорилиги. Мансабнинг юқорилиги. ■ Ўзбек ойимнинг бўлса олатурган келинига эътиמודи юқорилигидан ўйлаб-не-тиб турмади.. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Нисбаган юқори, баланд жой; тепалик. Белгача совуқ сув ичида, ботқоқликда пуд-пудлаб лойни жуда юқориликка отиш керак. Ж. Шарипов, Хоразм. Кўчанинг нариги томони яна юқорилик бўлиб, унда 159-полк анчадан буён туради. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ЮҚТИРМОҚ Юқмоқ фл. орт. н. Озода киши эғнига гард юқтирмайди. Касаллик юқтириб олмоқ. ■ [Муаттар:] Вой, вой.. Қорақуяни қаердан юқтирдинг? Н. Сафаров, Шарқ тонги.

Сиртига сув юқтирмаслик қ. сирт.

ЮҚУВЧАН Осонлик билан, тез юқадиган. Грипп юқувчан касалликдир.

ЮҚУМЛИ 1 Юқиш хусусиятига эга; юқадиган (касаллик ҳақида). Юқумли касаллик. ■ Бу чора ҳар хил юқумли касалликларнинг тарқалишига йўл қўймасликни таъминлайди. Газетадан.

2 кўчма Умуман, юқадиган нарса ҳақида; юқиш хусусиятига эга. Ёмон одат юқумли бўлади. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Рисолатнинг кулгиси шу қадар ёқимли ва «юқумли» эдики, бошқалар ҳам беихтиёр жилмайишди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЮҚУМСИЗ Бошқаларга юқмайдиган, юқумли эмас. Юқумсиз касаллик.

ЮҚУМСИЗЛАНТИРМОҚ Юқишнинг олдини олмоқ, юқмайдиган қилмоқ. Касалликни юқумсизлантирмоқ. Уруғликни юқумсизлантирмоқ.

ЮҚУМЧИЛ кам қўлл. айн. юқумли. Юқумчил касаллик. ■ Касалини билмадик. Юқумчил бўлса, тағин юқмасин. А. Қаҳҳор, Сароб. Бу фалокатли юқумчил дард эрур инсон учун.. Ҳабибий.

ЮҚ-ЮРУН айн. юқ. Мендан ғалла олсалар ҳам, қолган юқ-юрунлари билан ўзимни очликдан сақлай оламан. С. Айний, Дохунда.

ЮГУРМА Бадий асарлар йиғиндиси, мажмуа; тўплам.

ЮҲО 1 Барча жониворларни аралаш еб, ютиб юборадиган афсонавий махлуқ.

2 кўчма Ебтўймас, очофат. Мавжуд қонун-қоидаларни топташ эвазига бўлса ҳам, кўпроқ бойлик орттириш пайига тушган юҳолар ҳам йўқ эмас. А. Ибодинов, «Латофат» дўконидаги қатл. Болта кўпас Миркомилдан қолишмайдиган юҳо чиқиб қолди: пахтани пахтада ютади, мевани — мевада. М. Исмоилий, Фарғона т. о.